

VU Research Portal

De symbolische constructie van straatkinderen

Gigengack, R.A.

published in

Amsterdams Sociologisch Tijdschrift
1997

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Other

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Gigengack, R. A. (1997). De symbolische constructie van straatkinderen: Jongens en meisjes van Plaza Garibaldi (Mexico-Stad) . *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 24(1), 24-71.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

De symbolische constructie van straatkinderen

Jongens en meisjes van Plaza Garibaldi (Mexico-Stad)

Straatkinderen in landen als Mexico zijn sinds 1979 en vooral 1986 geen onbekenden meer voor krantenlezers en TV-kijkers.¹ In hun berichtgeving spelen de media nogal eens in op de emoties van het publiek, en enige sensatie wordt niet geschuwd. Zo verscheen in het *NRC Handelsblad* van 14 juli 1990 een artikel over de straatkinderen van Mexico-Stad, in het bijzonder van het plein Plaza Garibaldi. Hoewel de correspondent, Ferry Versteeg, zijn best doet achtergrondinformatie te geven ontkomt hij er niet aan het artikel te openen met een clichématig beeld:

Stel je voor dat je van half zes 's ochtends tot in de avonduren bezig bent om tussen de vijf en tien gulden te verdienen te midden van het razende verkeer, het helse kabaal en de uitlaatgassen die je ogen laten tranen en je keel scherp maken. Stel je ook nog voor dat je acht jaar oud bent (...). Dat is het leven van de *niños callejeros*, de kinderen van de straat die buiten het familieverband raakten (...). Zes miljoen Mexicaantjes leven 24 uur per etmaal op straat. In Mexico-Stad zijn dat er ruim een miljoen (...). Voor schoolgang is geen tijd, voor tederheid en liefde evenmin. Zij zijn droevig en verward, of droevig en agressief. Met tien jaar zijn het jonge volwassenen en met 35 jaar zijn zij oud (...). Ze vegeteren te midden van prostituées, criminelen en rooflustige agenten op de onderbuik van de samenleving.

De voorstelling van wat straatkinderen zijn en de daarbij genoemde cijfers zijn de auteur ingegeven door de interviews die hij heeft afgenomen bij twee hulpverleningsorganisaties in Mexico-Stad. Zo horen we uit de mond van een sociaal werkster dat 'driekwart van de straatkinderen verslaafd is aan alcohol of goedkope en vernietigende drugs'. Maar de retoriek van een miljoen straatkinderen die overwegend in eenzelfde deplorabele toestand 'vegeteren' wordt weersproken door de details van de twee foto's die het verhaal illustreren. Op de eerste foto staat een jonglerende knaap op een grote boulevard die aan de stoeptegels te herkennen is als *Paseo de la Reforma*. De jongen draagt twee broeken over elkaar waarvan de buitenste veel smeriger is dan de binnenste. Er is geen aanwijzing dat dit werkende kind niet bij zijn familie woont of dat hij iets te maken heeft met de hulp-

verlening. Integendeel, de bij *Paseo de la Reforma* werkende clowns en voorruitenwassers die ik heb leren kennen leefden allen bij hun familie. Vaak namen ze een vuile broek mee van huis, die op het kruispunt over de nette kleding werd aangetrokken: de broek diende als werkuniform. Van deze jonglerende kinderen woonden er drie bij mij in de straat. Hun vele vrije tijd brachten ze in hun eigen blok door met rondhangen en soms ook snuiven. Plaza Garibaldi bezochten ze nooit omdat ze dat te gevaarlijk vonden.

De tweede illustratie toont een Indiaans uitziend jongetje dat een *sombrero* ophoudt terwijl 'zijn oudere maat' accordeon speelt. Maar de jongeman zou heel goed een broer van het kleintje kunnen zijn of zelfs zijn vader. Het is eerder regel dan uitzondering dat Indiaanse accordeonspelers in familieverband werken, en dat geldt zeker voor de muzikanten in de toeristische wijken van het Historisch Centrum en *La Zona Rosa* (waar de foto, getuige de achtergrond, lijkt te zijn genomen). Zonder verdere informatie kan niet worden aangenomen dat dit kind buiten het familieverband leeft. Druggebruik en prostitutie zijn, gezien de etnische achtergrond van de jongen, eveneens onwaarschijnlijk. Verder is er een groot contrast tussen de retoriek van het krantenartikel en de uitdrukking op de gezichten van de jongens. Zowel de jonglerende ruitenwasser als het bedelende Indiaantje gaan lachend op in hun activiteiten. Daarmee lijkt hun leven niet alleen 'droevig en verward'.

Het is tekenend dat in het artikel de straatkinderen zelf nauwelijks aan het woord komen. Een poging van de correspondent om op Plaza Garibaldi te praten met een groepje 'geharde en alerte frontsoldaatjes' ketst af op een 'muur van argwaan en cynisch gelach'. Eén van de jongens biedt de journalist drugs aan (op Plaza Garibaldi niet onwaarschijnlijk) en zelfs seks (op het plein minder waarschijnlijk), en bedelt vervolgens om dollars (heel waarschijnlijk). In plaats van op één van de suggesties in te gaan, vraagt Versteeg of hij met de jongens kan praten over hun leven. Dat willen ze niet: ze negeren hem, schakelen over op een 'onverstaanbaar "straat-slang"' en trekken zich terug. Opnieuw blijken de kinderen zich niet zo passief op te stellen als het woord 'vegeteren' doet vermoeden.

In het verhaal van Versteeg komt tenslotte een Mariachi² van Plaza Garibaldi aan het woord die zegt rond 1935 zelf straatkind te zijn geweest. Toen hij tien was liep hij weg uit zijn geboortestadje en verdiende in Mexico de kost met sjouwen op de markten terwijl hij 's nachts 'het liefst onder auto's' sliep. De muzikant vertelt over vroegere eenzaamheid, maar zegt ook dat zijn straatjeugd hem niet echt kwaad heeft gedaan daar het hem 'verantwoordelijkheidsgevoel' gaf. Ook deze impressie van het verleden laat zien dat straatkinderen niet alleen maar zielig zijn.

Een interessant gegeven is dat de muzikant meent dat het verschijnsel straatkinderen tussen 1935 en 1990 veranderd is, en dat er de laatste jaren steeds meer kinderen op straat terechtkomen. Hetgeen niet onwaarschijnlijk is in een stad die al verscheidene decennia een enorme aanwas kent door geboorte en migratie (Ward 1990, 29-62), en waar de bevolking sinds de vroege jaren tachtig lijdt onder economische crises (Barry 1992, 81-103).

In een paginagroot artikel vermeldt *De Telegraaf* van 7 juli 1990 dat er in Zuid-Amerika 'minstens 30 miljoen kinderen dag en nacht op straat leven.' Hoewel Mexico tot een ander continent behoort, wordt bericht dat 'Mexico-Stad met zijn 20 miljoen inwoners drie miljoen straatkinderen huisvest'. Op 7 december 1991 wijdt dezelfde krant nogmaals een groot stuk aan de straatkinderen. Dit keer zijn er in Mexico-Stad 'zo'n 2 miljoen van deze stakkers' waarbij gezegd wordt dat ze 'als honden' leven. Het artikel gaat over een Nederlandse studente die 'als Moeder Teresa' met de straatkinderen van Mexico heeft gewerkt, onder andere op Plaza Garibaldi ('een plein met veel dronkaards en prostituées'). Het geeft een wat naïef, maar toch ook sympathiek beeld van de emotionele problemen die iemand moet overwinnen om met straatkinderen te kunnen werken. Het geheel is verluchtigd met een foto van de blonde hulpverleenster en de lachende straatkinderen die elkaar hoorntjes opzetten. Ook zijn er twee foto's van kinderen die in groepjes 'tussen het vuil op straat' slapen. Beide Telegraaf-artikelen eindigen met het gironummer van een liefdadigheidsorganisatie.

De twee foto's van op de grond slapende straatkinderen laten opnieuw zien hoe de kinderen uit hun context worden gelicht. Ze illustreren het stuk over de straatkinderen van Mexico-Stad en staan allebei ook in het Telegraaf-artikel van 1990. Maar daar laten ze volgens het onderschrift straatkinderen in Lima (Peru) zien. In het Historisch Centrum van Mexico-Stad zou het ook onwaarschijnlijk zijn geweest zulke 'tussen het vuil op straat' slapende groepjes kinderen aan te treffen.³ Overdag zouden ze al snel door de politie worden weggejaagd. 's Nachts is Mexico-Stad op 2200 meter nogal koud zodat geheel onbeschermd buiten slapen betrekkelijk weinig voorkomt. Straatslapers in Mexico proberen meestal op de iets warmere plekken te verblijven zoals onder bruggen, in portiekjes, op markten of op de luchtroosters bij een groot metrostation. Anders maken ze veelal van karton en plastic een 'huisje' of *casita*. Maar de meeste Mexicaanse straatkinderen slapen niet op straat. Sinds de aardbeving in 1985 staan er in het Centrum een aantal halfverwoeste ruïnes zodat de kinderen betere slaapplaatsen dan de openbare weg tot hun beschikking hebben.

Daarnaast is Mexico een veel rijker land dan Peru, hetgeen de combinatie van Peruaanse foto's bij de Mexicaanse context nog vreemder maakt.

Beide landen hebben een heel ander straatbeeld; in Mexicaanse straten wordt wel degelijk vuil geruimd. Ook hebben in Mexico bijna alle straatkinderen schoenen aan, ook en vooral als ze slapen. Dit geldt zeker op Plaza Garibaldi waar de jongens neerkijken op lopen en sommigen zelfs in merkkleding rondlopen. Bovendien slapen straatkinderen niet zomaar 'tussen het vuil'. Ze gebruiken het en sorteren het vuil op bruikbaarheid. In Mexico, waar ongetwijfeld meer wordt weggegooid dan in Peru, is het niet ongewoon dat zelfs de armste straatslapers zich omringen met oud meubilair (dat ze met zich meezeulen als ze opnieuw worden weggejaagd).

Zoals de Mariachi in het NRC-artikel vertelde, vormen straatkinderen in Mexico geen recent verschijnsel hoewel zij vroeger niet als zodanig werden benoemd.⁴ De laatste jaren besteden de media wel meer aandacht aan straatkinderen in armere landen. Er is daarbij nog steeds een tendens te spreken over zeer grote aantallen straatkinderen die allen in dezelfde abominabele omstandigheden leven, zonder te specificeren wie er als straatkinderen beschouwd worden.⁵ De retoriek over zielige en passieve straatkinderen is vaak geassocieerd met instituties van liefdadigheid. Veelal hangt de overleving van deze organisaties af van fondsen die gewonnen moeten worden middels de exploitatie van zieligheid. Hier moet echter bij aangetekend worden dat het omgekeerde zich ook voordoet; er zijn hulpverleningsorganisaties die termen als *empowerment* gebruiken en die in hun publiciteitscampagnes alles op alles zetten om de straatkinderen te verfraaien en hen hun zielige imago te ontnemen.⁶

De artikelen uit *NRC Handelsblad* en *De Telegraaf* laten zien hoe straatkinderen worden gedecontextualiseerd. Wanneer in termen van miljoenen gesproken wordt, is een gedetailleerde kennis van de omstandigheden waarbinnen concrete kinderen en jongeren leven onmogelijk. Dan moet wel worden voorbijgegaan aan de vraag wat het straatleven van kinderen 'zegt' of uitdrukt, en wat het betekent voor de betrokkenen. Ook zagen we hoe de straatkinderen gepresenteerd worden als een homogene en passieve categorie. Zo wordt voorbijgegaan aan de structurele verschillen tussen de kinderen, en aan de fijne distincties die zij zelf aanbrengen. Zonder een gedetailleerde context lijkt het enige doel in hun bestaan de fysieke overleving te zijn. Zo kan hun leven niet anders dan onbegrijpelijk en zinloos schijnen.

In de wetenschappelijke literatuur over straatkinderen worden deze stereotypen aangevochten, waarbij vaak geconcludeerd wordt dat straatkinderen niet alleen kwetsbaar zijn maar ook veerkrachtig, en dat ze niet alleen slechte eigenschappen hebben maar ook goede.⁷ Toch schiet, naar mijn mening, de antropologische verfraaiing van straatkinderen zijn doel

wel eens voorbij. Het is tot daaraan toe dat antropologen op mythen willen jagen, maar het lijkt er nu soms op dat zij de ene mythe willen vervangen door een andere.⁸ Temeer daar de tekortkomingen van de antropologische woordenschat soms pijnlijk duidelijk naar voren komen: termen als 'overlevingsstrategieën' of 'coping mechanisms' zijn gebruikt met betrekking tot kinderen die petrochemische substanties inhaleren en zichzelf verminken; begrippen als 'solidariteit' of 'ondersteunende netwerken' om te verwijzen naar bendes waarin verkrachtingen en wantrouwen niet onbekend zijn; of woorden als 'betekenisvolle relaties' en 'capaciteiten' om de culturen van straatkinderen te beschrijven die toch ook gekenmerkt worden door onverschilligheid en zinloosheid (vergelijk bijvoorbeeld Aptekar 1988, 143-5, 195; Felsman 1989, 66-7; Ennew 1994a, 410). Het probleem dat zich hier voordoet is dat men in het schrijven over straatkinderen behoedzaam dient te laveren tussen enerzijds het exotiseren en anderzijds het normaliseren van straatkinderen.

In dit artikel wil ik de lezer meevoeren naar het al eerder genoemde Plaza Garibaldi om haar te introduceren in de wereld van de jongeren van het plein. Daarbij wil ik in het eerste deel licht werpen op de enorme diversiteit, zowel wat betreft de structurele situaties waarin de jongeren zich bevinden als de manier waarop zij tegen de wereld en zichzelf aankijken. In het tweede deel laat ik meer gedetailleerd zien hoe de (straat)armen en hun kinderen zich het begrip 'straatkind' toeëigenen door het symbool te voorzien van hun eigen betekenissen. Ook op dit punt blijken zij niet zo passief als soms wel eens wordt verondersteld. Het eerste gedeelte wordt afgesloten en het tweede gedeelte geopend met conclusies en suggesties over de vraag wat de gedetailleerde beschrijving van situaties en betekenissen ons nu precies kan 'zeggen', en wat dat zou moeten betekenen voor de antropologie van straatkinderen. Daarbij is het mijn vaste overtuiging dat sociale wetenschappers voorzichtigheid moeten betrachten in het 'ontdekken' en 'toevoegen' van structuren aan het straatbestaan. De geleerde blik, die nu eenmaal onlosmakelijk verbonden is met de intellectuele praktijk, mag ons er niet van weerhouden de chaos in de orde te ontwaren.

1. De armen en straatarmen van Plaza Garibaldi en hun kinderen

Wie de straatkinderen van Mexico-Stad wil bezoeken dient de reis te beginnen bij Plaza Garibaldi. Als nachtelijk uitgaanscentrum trekt dit plein grote aantallen toeristen uit binnen- en buitenland die genieten van 'authentiek' Mexicaanse vrolijkheid des levens terwijl zij drinken en luisteren naar

Mariachi's die zingen over voorbijgangers. Op donderdag tot zondag komen de bezoekers vanaf zeven uur 's avonds en velen blijven tot diep in de nacht. Maar wanneer het bezoek gaat, blijven de meer permanente gebruikers van het plein. Een staalkaart van de Mexicaanse stedelijke armen werkt op Plaza Garibaldi en woont in de buurt: straatmuzikanten en verkopers, bedelaars en dieven, druggebruikers en dealers, straatmadelieven en schoenpoetsers, obers en *taco*-verkopers. In al deze beroepen zijn zowel volwassenen, adolescenten als kinderen werkzaam. De buurtbewoners zijn door allerlei vaak meervoudige relaties met elkaar vervlochten in een figuratie die ook een gemeenschap is. Ze hebben gemeen dat ze in dezelfde 'volkswijk' (*barrio*) wonen waarmee ze zich verbonden voelen. Ook delen ze de specifieke volkscultuur van de armen in het centrum van de Stad, waarbij zij zichzelf en elkaar als *populacho* beschouwen ('het lagere volk').

Tijdens mijn veldwerk woonden rondom Plaza Garibaldi enkele duizenden mensen, waarvan er misschien duizend hun brood op het plein zelf verdienden. De meeste mensen die op het plein woonden of werkten waren arm maar niet straatarm; zij hadden min of meer vast werk en deden niet openlijk aan bedelarij, delinquentie of druggebruik. Het zou getuigen van arrogantie om muzikanten, straatverkopers of politie-agenten in dit verband te beschouwen als 'van de straat', temeer daar zij zichzelf niet als straatarm zagen. Zij die wel straatarm waren noemden zichzelf *banda*, en beschouwden de meeste armen als 'niet-*banda*' of als 'de normale mensen' (*la gente normal*). Behuisde armen waren echter wel *banda* als zij zich met de straatarmen organiseerden om drugs te verhandelen of te gebruiken, om samen uit roven te gaan of de gestolen goederen te verhandelen, of om seks te ruilen tegen geld, drugs of onderdak. Ingewijden zoals sommige straathoekwerkers of antropologen konden ook *banda* zijn als ze een handje hielpen door het verstrekken van affectie en noodhulp.⁹ Daarbij mochten ze gerust een beetje moralistisch zijn, maar niet te veel; en bovendien moesten ze in staat zijn de taal van de geheimzinnigheid te spreken als ze getuige waren geweest van zaken die het daglicht niet konden verdragen.¹⁰

Door processen van in- en uitsluiting vormden de arme bovenlaag en de (overwegend straatarme) *banda* onderlaag afzonderlijke maar verbonden gemeenschappen binnen de figuratie van de wijk; de gemeenschappen waren ook weer onderverdeeld in meerdere groepen. De gemeenschap van de straatarmen van het plein, die bekend stond als *la banda de Gari*, bestond voornamelijk uit jongeren, maar er waren ook mensen uit alle andere fasen van de straatlevenscyclus: van baby's tot veteranen van boven de veertig.¹¹

Dit artikel gaat met name over die *banda* jongeren die zich tijdens mijn veldwerk bezighielden met overlevingsactiviteiten zoals bedelen (*talonear*), stelen (*robar*), prostitutie (*andar de talón*), en het handelen in drugs of gestolen goederen (*tranzas*). Maar ook gaat dit artikel over de verpauperde kinderen die meer sociaal geaccepteerd werk (*chamba*) deden zoals schoenpoetsen, voorruitenvassen of straatverkoop; sommige van deze kinderen waren ook *banda*. Tenslotte gaat het ook over kinderen die op het plein noch het één, noch het ander deden, maar er speelden of rondhingen; deze jongeren waren niet altijd *banda* maar onderhielden wel relaties met de *banda*. Al deze jonge mensen hadden gemeen dat ze opgroeiden in armoede en dat ze in de regel niet of weinig naar school gingen. Daarmee gaat dit artikel niet of nauwelijks over de meerderheid van arme kinderen rond Plaza Garibaldi, daar in Mexicaanse steden de meeste arme kinderen min of meer regelmatig naar school gaan. Schoolkinderen kwamen wel degelijk op het plein, bijvoorbeeld om te voetballen. Maar ze kwamen enkel op vaste tijdstippen en gedurende een beperkte tijd (vaak later op de middag of op zondag). Zij waren niet *banda* en meestal ook niet bekend met de *banda*.

Slechts zelden waren er op het plein meer dan enkele dozijnen mensen die als 'van de straat' beschouwd konden worden. Grotere groepen straatkinderen kwamen wel eens samen als liefdadigheidsorganisaties voedsel uitdeelden. Dit gebeurde dan tussen zes en zeven uur 's avonds, en hierbij waren dan vaak jongens en meisjes uit andere wijken betrokken. Maar normaal gesproken waren er slechts enkele groepjes van hooguit acht straatmensen. Tijdens het veldwerk gebeurde het zelfs regelmatig dat ik goed moest zoeken om de straatkinderen op het plein te vinden. Na klopjachten door de politie kon de gehele *banda* voor een dag of nog langer van het plein verbannen zijn. Zulke politie-acties werden op tamelijke vaste tijdstippen van de dag uitgevoerd; ook werden ze georganiseerd als een hoge regeringsfunctionaris het plein bezocht. In de volksmond heetten de klopjachten *razzias* of *redadas*, en in Mexicaanse kranten werden ze soms omschreven als 'sociale schoonmaak' (*limpieza social*).

De grootte van de gemeenschap van straatarmen op Plaza Garibaldi is moeilijk te schatten. Ongeveer 50 jongens en 25 meisjes waren regelmatig op het plein (maar zelden tegelijkertijd); hiervan waren de meesten adolescenten tot een jaar of 20 maar de kleinste was 8 jaar. Jongens van boven de 16 verdwenen regelmatig naar (jeugd)gevangenissen waarbij in de regel gold dat de lengte van de straf toenam met de leeftijd. Af en toe arriveerden er weer bescheiden cohorten van kleinere kinderen. Bij de 75 jongeren kunnen we een gelijk aantal volwassenen tellen. Deze circa 150 mensen kenden elkaar, concurreerden of werkten samen in dezelfde overlevings-

niches, en beschouwden het plein als hun thuishonk. Bij dit aantal kunnen we, met enige goede wil, de kameraden optellen die ooit ook op het plein leefden maar die nu vertrokken waren naar tehuizen, gevangenissen of andere straten. Sommige van hen bezochten geregeld hun vrienden op het plein of kwamen om zich te vermaken. Ook kleine groepjes straatkinderen uit andere wijken in het Centrum gingen regelmatig naar het plein om drugs te kopen en waren goed bekend met de plaatselijke *banda*. Als we de vrienden van vrienden optellen dan komen we voor het plein op hooguit 200 *banda* mensen. En hoewel *la banda de Gari* daarmee voor een gemeenschap van straatarme mensen behoorlijk groot is, was het verloop zodanig dat er zelden 30 of meer op hetzelfde moment aanwezig waren. De harde kern van de straatkinderen, zij die bijna altijd op het plein te vinden waren, was zelfs nog kleiner.

In het Federale District (iets meer dan de helft van Mexico-Stad) weet ik van het bestaan van tien wijken waar grotere gemeenschappen van straatarmen verblijven. Daarnaast zijn er veel meer plaatsen met kleinere groepen straatkinderen. Als we het ruim berekenen en tien tot twintig plaatsen nemen met tussen de 200 en 300 straatmensen, en 100 tot 200 plekken met 20 tot 50 straatkinderen dan komen we op minimaal 4.000 en maximaal 16.000 straatarmen (van wie een substantieel gedeelte boven de 18 is). Hoewel het hoogste cijfer ruim is, benadert het op geen stukken na de mythische miljoenen straatkinderen die alleen al in Mexico-Stad zouden rondzwerven. Tussen de vele armen zijn niet zo heel veel straatarmen: de wereld van de straat is tamelijk beperkt in zowel een overdrachtelijke als een letterlijke zin. Dit feit is wellicht een reden om niet al te veel acht te slaan op sensationele verhalen; maar tegelijkertijd is het geen argument om te denken dat er in Mexico niets aan de hand is. Want tussen arm en straatarm zijn nog vele tinten grijs en grijs.

De beperkingen van beleidscategorieën

In de groeiende literatuur over straatkinderen is het gemeengoed geworden om de kinderen te classificeren in 'op' en 'van' de straat, een onderscheid dat ontleend is aan de hulpverlening. Hoewel er veel omschrijvingen van deze begrippen in omloop zijn, is het mogelijk om op basis van literatuur en veldwerkobservaties ideaaltypen te construeren. De grote meerderheid van de zogeheten straatkinderen woont in een huis met hun ouder(s) en kan worden gezien als 'op' de straat. Zij zijn op straat om te werken en gaan na gedane arbeid huiswaarts; ze hebben de beschikking over die meer private plaats die in de Mexicaanse volkstaal *cantón* of 'thuis' wordt genoemd. In het algemeen houden de kinderen 'op' de straat zich niet bezig met delinquentie of prostitutie. Vaak verkopen ze voor eigen rekening

artikelen zoals kranten of kauwgom; ook kunnen ze bedelen of karweitjes opknappen zoals schoenenpoetsen, voorruiten wassen of het overbrengen van boodschappen.

De kinderen 'van' de straat onderscheiden zich door een minder conventionele levensstijl. Naast het bedelen of het opknappen van de karweitjes leven veel van deze kinderen ook van delinquentie of prostitutie. Ze wonen op plaatsen die een privé-status ontberen (zoals 'verlaten' gebouwen en bouwterreinen, parkjes of holen onder de grond). De meeste kinderen van de straat hebben een incidenteel of meer regelmatig contact met hun familie, maar sommigen hebben dat niet; deze subcategorie wordt in de literatuur vaak aangeduid als 'verlaten' kinderen.¹² Sommige Mexicaanse hulpverleners onderscheiden ook binnen de categorie 'op' de straat een subcategorie, de 'kinderen in gevaar' (*niños en riesgo*). Zij leven nog steeds met hun familie maar hun precaire thuissituatie kan hen vroeg of laat voor de straat doen kiezen.¹³

Het onderscheid tussen kinderen 'op' en 'van' de straat, tussen armen en straatarmen, is een eerste stap in het benaderen van de complexe werkelijkheid die schuilgaat achter de aanduiding straatkinderen. Zo kan immers blijken dat onder dezelfde noemer jongeren met verschillende levensstijlen zijn samengevoegd. Op Plaza Garibaldi was het duidelijk dat enkele groepen geassocieerd konden worden als of 'op' of 'van' de straat, maar niet allebei. Binnen deze categorieën konden ook de subcategorieën 'gevaar lopend' respectievelijk 'verlaten' onderscheiden worden. Toch viel de meerderheid van de kinderen en jongeren van Plaza Garibaldi buiten de tegenstelling tussen 'op' en 'van' de straat, en dat maakt het noodzakelijk om de criteria voor de tweedeling nog eens goed tegen het licht te houden. De eerste stap is niet genoeg.

'Thuis' kan niet zonder meer worden gelijkgesteld met 'familie': er zijn thuisloze families en er zijn familieloze kinderen met een kunstmatig 'thuis'. Maar niet alle thuisloze families slapen op straat en evenmin hebben ze allemaal een op drugs en delinquentie georiënteerde levensstijl. Ook de thuisloze kinderen vertoeven niet steeds op straat. Gezien vanuit het perspectief van mensen die op straat leven bestaat 'de straat' niet als een homogeen begrip. Zij differentiëren 'de straat' naar slaapplekken zoals bouwterreinen of parkjes, hotels, of instituten zoals tehuizen of gevangenissen. Verder brengt de enkelvoudigheid van 'de straat' geen onderscheid aan tussen verschillende straten (zoals tussen Plaza Garibaldi en de nabijgelegen straat Marroquí). Belangrijk is dat er bij het gebruik van de verschillende variabelen strak geredeneerd wordt om bepaalde groepen kinderen niet over het hoofd te zien. Kinderen 'op' de straat worden hoofdzakelijk gezien als werkende kinderen (die thuis wonen), maar kinderen 'van'

de straat worden voornamelijk gedefinieerd als thuislozen (die meestal niet regelmatig werken). Logisch gezien zijn er twee andere combinaties, die ook op de straat aan te treffen zijn: de thuiswonende kinderen die op straat rondhangen zonder daar te werken (zoals spijbelaars en bendejongeren), en de thuisloze kinderen die wel regelmatig werken (zoals sommige hotelslapers en tehuis kinderen).

Tenslotte zijn er kinderen die binnen of buiten het familieverband leven of werken zonder op straat aanstoot te geven. Vaak zijn zij te vinden in semi-publieke gelegenheden zoals winkels, restaurantjes of bordelen. Hoewel zulke 'onzichtbare' jongeren vanuit een beleidsmatig standpunt misschien niet interessant zijn, is er geen enkele reden waarom antropologen zich uitsluitend binnen de denkcategorieën van beleid en hulpverlening zouden bewegen. Daar ook op Plaza Garibaldi 'onzichtbare' kinderen werkten zal ik nu kort op deze categorie ingaan om daarna terug te keren naar de kinderen 'op' en 'van' de straat.

'Onzichtbare' kinderarbeid werd ten eerste gedaan door kinderen die op straat met hun ouders werkten, meestal in de straatverkoop maar er waren ook enkele kindermuzikanten. Vaak ging het om deeltijd werk dat gecombineerd werd met school. De ouders zagen het werk van deze kinderen slechts als 'helpen' en niet als echte kinderarbeid; de kinderen die op het kraampje moesten passen of met de koopwaar moesten sjouwen waren het daar niet altijd mee eens. Ten tweede waren er kinderen die ook school en werk combineerden, maar buiten het regime van de ouders om. Bij Plaza Garibaldi werkten bijvoorbeeld inpakkers in de supermarkt (*cerillos*).¹⁴ Daar kinderloonarbeid in Mexico verboden is, ontvingen deze jongens en soms ook meisjes alleen fooien. Toch bedroeg de dagopbrengst vaak enkele malen het minimumloon voor een volwassene (dat in Mexico tot de laagste ter wereld behoort). In de hiërarchie van kinderarbeid staan inpakkers bovenaan: ze verdienen goed, tekenen een contract met de supermarkt en krijgen een vergunning of *tarjeta*. Meestal dienen ze in uniform te verschijnen en in het algemeen moeten ze er netjes uitzien. Een andere conditie is dat ze naar school behoren te gaan. Door al deze voorwaarden zijn inpakkers niet de armste kinderen. Meestal komen ze uit de lagere middenklassen en vaak staan ze geen of weinig geld af aan de familie. Ze kopen hun eigen consumptiegoederen zoals horloges en elektronica of porno-blaadjes. Voor de supermarkten zijn de *cerillos* gratis arbeidskrachten die de karretjes naar hun plaats rijden, de ingang van de winkel vegen en voor de caissières klusjes opknappen zoals het controleren van prijzen.

Exploitatie van kinderen is schrijnender in het derde geval, indien de arbeidsomstandigheden niet door familie of door regels beschermd worden.

Zo werkten in het restaurantje *Odio* twee broers van 12 en 14. Ze werden door de baas afgeschermd, maar ik slaagde erin af en toe met de jongste, Elias, te praten als hij de maaltijd serveerde. Door een 'vriend' van zijn vader waren de jongens van het platteland in de staat Oaxaca naar het restaurant gebracht. Daar werkten ze van vier uur 's middags tot half twee 's nachts; ze sliepen op de zolder van de baas. Terwijl zijn broer het eten bereidde, deed Elias het serveren, het afruimen en de afwas (waarbij hij op een trapje voor de gootsteen stond). Hij verdiende 140 peso's per week (circa f 32,-). De jongen ging niet naar school, hetgeen hij jammer vond omdat de school in zijn ogen belangrijk was. In andere restaurantjes waren meisjes aan het werk, meestal met het schrobben van de vloer. In althans enkele bars werkten ook goed geklede en verzorgde, jonge meisjes als *ficheras*. Hun taak was het om met de klanten te praten en hen zoveel mogelijk alcohol te laten drinken. Hoewel *ficheras* niet persé ook prostitutees zijn is de overstap naar prostitutie niet ongewoon. Daar ze in de middag op het werk arriveerden woonden ze waarschijnlijk niet bij de baas.

Relevantie van de categorieën 'op' en 'van' de straat

De relevantie van het onderscheid kan het best besproken worden aan de hand van concrete voorbeelden. Duidelijke kinderen 'op' de straat waren sommige groepjes voorruitewassers op de kruispunten nabij het plein. Hiervan woonde een aantal in de buurt, zoals de kinderen die werkten op een druk kruispunt even ten noorden van het plein. Zij kwamen uit de aanpalende straat Pandora. Op het kruispunt zag ik ze niet vaak en enkel na schooltijd werken, hetgeen correspondeert met het gegeven dat enkele moeders uit Pandora vertelden dat de kinderen hun eigen zakgeld verdienen. Twee groepjes voorruitewassers op een kruispunt even ten zuiden van het plein kwamen uit Chalco, in de periferie van Mexico-Stad. Deze kinderen, allen onder de twaalf, moesten meer dan een uur reizen om in het Historisch Centrum te kunnen werken (een normale reistijd in Mexico-Stad, maar niet voor werkende kinderen). Ze werkten onregelmatig en enkel op vakantiedagen en op zaterdag; dit gegeven komt overeen met hun mededelingen dat ze thuis woonden met hun moeder en op schooldagen naar school gingen.

Kinderen die geclassificeerd konden worden als 'van' de straat woonden op een min of meer permanente basis in een straatomgeving: veelal sliepen ze in gekraakte, halfingestorte ruïnes die ze 'terreinen' of *terrenos* noemden, maar ook werd er geslapen op bankjes ('s middags), parkjes ('s ochtends) of op de markt ('s nachts). Het waren niet alleen kinderen; in de portiekjes aan de Eje Central brachten elke nacht enkele, meestal al wat oudere mannen de nacht door op kranten en in dozen. In het dagelijkse

spraakgebruik, ook in Mexico, heeft men meestal dergelijke slaappleaatsen voor ogen als men het heeft over 'op straat levende kinderen'. Toch is het veelzeggend dat de meeste straatlappers òf vrij jong òf tamelijk oud waren. Adolescente jongens en meisjes namen al snel de betere plaatsen in, met name op de terreinen. Ook konden zij vaak meer geld besteden aan hotels omdat zij sterker waren en meer succes hadden in het plegen van overvallen. Jongere kinderen sliepen ook wel in hotels, maar dan meestal in een ritme van twee nachten op straat en de derde nacht in een hotel (waar ze dan gingen douchen). Vaak sliepen ze in groepjes van vier in de hotelkamer, waardoor de overnachting per persoon goedkoper uitviel. Meisjes gingen ook met mannen mee aan wie ze waarschijnlijk seksuele diensten verleenden in ruil voor hotelverblijf; enkele jongetjes van het plein deden soms hetzelfde.¹⁵

Op het zuidelijke kruispunt werkten, behalve de jongens uit Chalco, ook de jongeren van Plaza Garibaldi en de straat Marroquí. Tussen deze kinderen 'van' de straat en de kinderen uit Chalco was geen interactie behalve incidentele en bescheiden ruzies over de werkplek. De Chalco kinderen hielden de anderen op een afstand en noemden ze achter hun rug 'gevaarlijke zwervers' of 'vieze drugsverslaafden'. De kinderen van het plein en van Marroquí trokken er zich weinig van aan. Sommigen zeiden dat 'die kleine (Chalco) jongetjes gewoon andere arme drommels zijn die op straat werken', terwijl vooral de kinderen van het plein ze geen blik waardig keurden en deden alsof ze lucht waren. Maar de groep uit Marroquí klaagde wel eens over de jongetjes van Chalco die gebruik maakten van het kruispunt waar zij 'al meer dan tien jaar' dag in, dag uit werkten.

Tussen de kinderen 'op' (Chalco, Pandora) en 'van' de straat (Plaza Garibaldi, Marroquí) waren belangrijke verschillen die ook door de jongens en meisjes zelf werden erkend. Verschillen in levensstijl hingen samen met de structurele verschillen met betrekking tot de thuissituatie: De kinderen 'op' de straat leefden met hun ouder(s), die 'van' de straat sliepen in een straatomgeving; de eersten gingen regelmatig naar school en de laatsten niet; en zij werkten alleen overdag terwijl de anderen veel meer 's nachts leefden. Kinderen uit beide categorieën vonden dat er verschil was tussen een dagelijks schoolgaand en werkend leven en het straatbestaan van druggebruik en overlevingsactiviteiten. Tenslotte waren er verschillen met betrekking tot leeftijd- en gendercompositie. De groepjes voorruitwassers 'op' de straat bestonden geheel uit jonge jongens. De groepjes 'van' de straat waren in het algemeen iets ouder, tussen de 14 en de 18 jaar (met uitschieters naar boven en naar onderen). Voorts waren er in de groep uit Marroquí ook meisjes aanwezig, en één groepje voorruitwassers van Plaza Garibaldi bestond geheel uit meisjes.

'Bandas' en 'banda'

De groepen van Plaza Garibaldi en de straat Marroquí noemden zichzelf *bandas*, waarbij ze een duidelijk onderscheid maakten tussen de *banda* van 'Gari' en de *banda* van Marroquí (met het woord *banda* als substantief). De leden van beide groepen kenden elkaars namen of bijnamen en gingen regelmatig met elkaar om, variërend van het over elkaar roddelen tot onderlinge voetbalpartijen (waarbij de jongens speelden en de meisjes aanmoedigden). Het kennen van elkaar wijst er op dat de twee groepen deel uitmaakten van dezelfde gemeenschap; symbolisch werd dit uitgedrukt door zichzelf en elkaar te beschouwen als *banda* (adjectief). Het gevoel van gemeenschap werd versterkt door de collectieve geschiedenis van de twee *bandas*. Veel van de jongens en meisjes van Marroquí kenden Plaza Garibaldi uit de tijd dat ze er zelf rondhingen, en ze kwamen er nog steeds om er drugs te kopen (veelal het oplosmiddel *activo*). In tijden van economische nood gingen sommige jongens van Marroquí samen met die van Gari uit roven. Van hun kant kenden veel jongens van Plaza Garibaldi het terrein in Marroquí goed omdat ze vroeger regelmatig in de ondergrondse holen hadden geslapen. Andere jongens woonden met hun familie bij Plaza Garibaldi maar trokken naar het terrein in Marroquí om *activo* te snuiven of anderszins op te gaan in 'het slechte leven' (*la mala vida*). Marroquí was al gauw een paar blokken van het ouderlijk huis verwijderd en de familie zou hen niet zo snel in het terrein gaan zoeken. Het omgekeerde kwam ook voor; er waren een paar meisjes die vlakbij Marroquí opgegroeid waren en die op het plein genoten van de zelfvernietiging.

Toch beschouwden ze elkaar als verschillende *bandas* omdat ze zichzelf slechts met één concrete straat associeerden (of Plaza Garibaldi of Marroquí). De groepen waren verder uit elkaar gegroeid doordat de *banda* van Marroquí gedurende de vroege jaren negentig erin geslaagd was, met behulp van verschillende interventieprojecten, de ruïne in de straat te monopoliseren. Veel Marroquí leden vonden dat ze energie in 'de strijd om het terrein' hadden geïnvesteerd en schermde hun collectief af voor relatieve buitenstaanders zoals de jongens van Plaza Garibaldi. Het Marroquí-terrein was vooral interessant geworden voor de iets oudere jongens en meisjes die vaak zelf al enige kinderen hadden; en met de komst van adolescente echtparen trokken veel kleinere jongetjes en alleenstaande jonge vrouwen weg. Bij Plaza Garibaldi vond van oudsher juist het omgekeerde plaats. Zowel jongens als meisjes vonden dat het plein niet de juiste plek was voor vrouwen in het algemeen en voor jonge moeders in het bijzonder. Ofschoon er wel enkele meisjes met baby's waren, verdwenen de meesten zodra er een kleine op komst was. Het mes sneed aan twee kanten: ook de paar jongens die bereid waren de verantwoordelijkheden van het vader-

schap op zich te nemen verlieten meestal het plein. Blijven op Plaza Garibaldi representeerde een verhoogde kans op voortdurende delinquentie, met alle risico's van geweld, celstraf en corrupte politie.

De verschillen tussen de *bandas* van Gari en van Marroquí waren legio. In Marroquí waren de straatarmen geconcentreerd in één terrein temidden van een lagere middenklasse buurt, terwijl op Plaza Garibaldi de straatkinderen min of meer verspreid waren tussen de armen. De jongeren in Marroquí waren gemiddeld iets ouder dan die op het plein, en waren een fase verder in de straatlevencyclus. Ook waren er meer vrouwen en meer baby's in Marroquí. Deze jongeren leefden meer van liefdadigheid en van *chambas* als bedelen, voorruiten wassen en op auto's passen, terwijl op Plaza Garibaldi delinquentie en prostitutie meer zichtbaar waren. Hierdoor zagen de straatarmen van Marroquí er in het algemeen armoediger uit, maar tegelijkertijd hadden ze een iets 'fatsoenlijker' imago.

Een ander belangrijk verschil was dat Plaza Garibaldi gewelddadiger was dan Marroquí. In Marroquí waren de geweldsmiddelen in handen van ordediensten die middenstand en straatarmen gescheiden trachtten te houden. Ook werd er regelmatig een divisie agenten gemobiliseerd om de ruïne te ontruimen. Uiteraard verzetten de straatarmen zich tegen de bewakers en de agenten, die ze ook provokeerden. Daarbij ging de strijd met stenen en stokken tegen pistolen en honden. Verder overvielen de straatarmen wel eens een voorbijganger; het slachtoffer was stevast nog armer en zwakker dan zichzelf. Onderling werd er tussen de jongens en de meisjes ook gevochten, meestal met de blote handen maar soms ook met een mes. Op Plaza Garibaldi daarentegen was het geweld veel meer gedesorganiseerd (cf. Reuter 1983; Adler 1985, 2). Hier waren het niet alleen ingehuurd bewakers en agenten, maar ook de armen die het recht in eigen hand namen en de straatarmen regelmatig van het plein schopten. De delinquentie van de *banda* was frequenter en harder waarbij het gebruik van messen niet ongewoon was. Onderlinge gevechten werden ook vaak met messen beslecht, maar dan om in de handen en niet in de benen te steken. Tenslotte leken de agenten van het plein minder door hun superieuren gecontroleerd dan in Marroquí: ze waren corrupter en gewelddadiger. Maar de corruptie gaf de *banda* ook de gelegenheid om te stelen, en enige bescherming tegen pressiegroepen zoals de Mariachi's.

Beide *bandas* kunnen niet worden voorgesteld als nauwkeurig afgegrensde eenheden. Ze waren eerder gemeenschappen met een vrij groot verloop. Vooral op Plaza Garibaldi pendelde het merendeel van de *banda* regelmatig op en neer tussen het plein en andere plaatsen. Sommigen, met name de meisjes die vaak hun baby's bij de eigen moeder hadden achtergelaten,

gingen naar huis. Anderen, merendeels jongens, vervuilden het plein een tijdje voor een andere straat (soms in een andere stad). Bijna allemaal gingen ze ook op en neer tussen het plein, bepaalde tehuizen en vaak ook de gevangenis. Meestal was er een goede reden om Plaza Garibaldi eventjes voor gezien te houden zoals onderlinge vechtpartijen, een uit de hand gelopen overval waarvoor ze werden gezocht, langdurige 'sociale schoonmaak' door de politie, of omdat de kinderen tijdelijk geen zin hadden om politieagenten te betalen of ze seksuele diensten te verlenen. In deze gevallen waren het de omstandigheden die de kinderen van het plein verdreven, zodat er geen belangrijke veranderingen qua levensstijl te verwachten waren. Na enige tijd kwamen de jongens en meisjes dan ook weer terug als ze verdreven werden uit de andere straten, of als ze niet meer in de instituten konden of wilden verblijven.

Teruggaan naar huis en het 'zich institutionaliseren' (*anexarse*) hadden een andere betekenis, en impliceerden vaak wel een verandering in levensstijl of althans de hoop daarop. Men ging terug naar de ouder(s) of naar een instituut om een tijd zonder drugs te leven. De kinderen trokken zich dan terug van de straat om uit te rusten en te herstellen van het druggebruik (hetgeen ze 'regenereren' noemden). Voor sommige kinderen die geen thuis hadden en die van zichzelf wisten dat ze uit de tehuizen weg zouden lopen kon de jeugdgevangenis een laatste toevluchtsoord betekenen. Ze wensten wel uit de handen van de politie te blijven, maar deden dat op zo een knullige manier dat ze wel in het tuchthuis moesten belanden. In de meeste gevallen ontbrak echter een duidelijke scheidslijn tussen het leven op straat en daarbuiten. Sommige kinderen kwamen in hun huizen net zoveel drugs tegen als bij de *banda*. Voor een aantal van hen was dat niet zo verrassend, daar zij samen met hun broer of zus zowel thuis als op straat leefden. Anderen hadden druggebruikende ouders. Tehuizen en gevangenissen lijken in sommige opzichten eveneens op de straat, want de enige kinderen die men in deze instituties kan ontmoeten zijn andere straatkinderen en jeugddelinquenten. Niet zelden worden drugs ook binnen de instituten gebruikt. Het regime waaronder de jongens geplaatst zijn mag dan verschillen van straat tot instituut, zoals het kan verschillen van straat tot straat en van instituut tot instituut, de wereld binnen is in veel opzichten een continuering van, en een vluchthaven voor, het leven op straat. In zulke gevallen vervagen de grenzen tussen straat, instituut en thuis.

Zonder 'banda': kinderen 'in gevaar' en 'verlaten' kinderen

De verschillen tussen 'op' en 'van' de straat waren niet altijd duidelijk. Sommige kinderen vielen tussen de twee categorieën in, en konden geclassificeerd worden als kinderen die 'gevaar' liepen. Zij waren kinderen 'op'

de straat die langzaam of sneller kinderen 'van' de straat werden.¹⁶ Chucho was zo'n kind dat tussen de twee categorieën inviel. In 1990 sliep deze 9-jarige kauwgomverkoper meestal in het huis van zijn moeder. Hij werkte voor eigen rekening waarbij hij dozen kauwgom inkocht, in zijn eentje op de feestvierende bezoekers van het plein afstapte en ze losse kauwgom aanbood. Meestal keken de mensen hem dan meewarig aan en zeiden geen kauwgom nodig te hebben, maar anderen stopten hem een halve peso toe. Per doos maakte Chucho een winst van omgerekend f 2,80. Meestal verkocht hij twee of drie dozen per dag, hetgeen hem het minimum dagloon van een volwassene opleverde. 'Maar als je teveel speelt, verkoop je minder.' Af en toe kon Chucho gratis eten in een restaurant waar hij bekend was; als tegenprestatie bracht hij dan buitenlanders naar het eethuisje. Als het te laat was om naar huis te gaan bleef Chucho op het plein en sliep enkele uren op een bankje. Toen ik de jongen in 1990 leerde kennen was hij meer 'op' dan 'van' de straat. Hij associeerde zich niet met de kinderen van de straat en hij keek neer op hun druggebruik. Hij zag zichzelf zeker niet als één van hen.

In 1993 was Chucho's situatie veranderd in die van een kind dat meer 'van' dan 'op' de straat was. Gedurende langere periodes verbleef hij op het plein om dan weer een tijd te verdwijnen. Soms zag ik hem met zijn Game-Boy spelen bovenop een stapel vuilnis om drie of vier uur 's nachts, altijd vergezeld door twee kleinere jongens. Een tijdje werkte hij als schoenpoetser, maar minstens één keer prostitueerde hij zich waarschijnlijk. Chucho pleegde ook kruimeldiefstallen, die uiteenliepen van het stelen van pinda's van Indiaanse straatverkoopsters tot het rijden op een tamelijk dure motorfiets die hij nooit gekocht kon hebben. Hij knapte ook karweitjes op in één van de lokale *cantinas* zoals het rondbrengen van boodschappen en het sjouwen van kratten.

In de loop der jaren had de jongen zijn levensstijl aangepast wat betreft overlevingsactiviteiten en slaapplaatsen, maar niet aangaande drugs. Hij snoof geen lijn of oplosmiddelen, en weigerde zelfs als dit hem werd aangeboden waarbij hij als reden opgaf er hoofdpijn van te krijgen. Om dezelfde reden snoven ook zijn twee kleine kompanen niet. Chucho begon echter wel met de snuivertjes van het plein om te gaan, maar enkel met diegenen die er wat netter uitzagen. De meer uitgeteerde kinderen bleef hij bespotten. Toch identificeerde de dienstdoende politie-officier van het plein de jongen als één van de straatkinderen van Plaza Garibaldi. De officier stond op goede voet met de meeste kinderen, en met Chucho in het bijzonder. Dit had de jongen niet alleen te danken aan zijn jonge leeftijd en zijn charmante ondeugendheid, maar waarschijnlijk ook aan zijn gewassen

verschijning en het feit dat hij zich minder inliet met drugs en ernstige misdaden.

Welke risico's de 9-jarige kauwgomverkoper Chucho liep, wordt duidelijk door hem te vergelijken met de latere ruitenwassers uit Chalco die in een vergelijkbare positie zaten. Het was niet zozeer Chucho's latere levensloop die hem al in een vroeg stadium tot een soort 'proto-straatkind' maakte - dan zouden we immers zijn levensgeschiedenis teruglezen en zijn situatie in 1990 beoordelen met kennis uit latere jaren. De Chucho van 1990 liep het 'gevaar' om straatkind te worden omdat hij alleen was. Hij had niet zoals de Chalco jongens een collectief dat langdurig een wij-perspectief kon construeren waardoor de jongen zich onderscheiden kon weten van straatkinderen. Chucho moest als het ware water bij de wijn doen en vriendschappen ontwikkelen met enkele van de druggebruikers. Samen met hen kon hij wel het perspectief ontwikkelen waarin hij en de zijnen beter waren dan de rest. Deze vriendschappen hadden voor Chucho niet alleen instrumentele en emotionele waarde, ze waren ook van symbolisch belang.

Binnen de categorie kinderen 'van' de straat waren eveneens kinderen die niet opgenomen waren in een groepsverband; in de literatuur worden deze kinderen vaak 'verlaten' genoemd (Unicef 1990, 1). Ze waren 'verlaten' in de zin dat ze meestal niet terug konden vallen op hun familie en evenmin op een *banda*. Soms was de verlatenheid functioneel voor de overlevingsactiviteiten van het kind. Kinderprostituees werkten bijvoorbeeld meestal alleen. Enkele anderen leken af en toe zelfs de directe doelen van het eigen levensonderhoud te ontberen, en leidden een in zichzelf gekeerd en daardoor extra kwetsbaar bestaan.

Zo zwierf de 14-jarige Punky tussen Plaza Garibaldi en Marroquí op en neer. Meestal lag hij, gekleed in smerige kledij, ergens achteraf op het plein te snuiven totdat hij werd weggejaagd. Omdat hij er zo vies uitzag, keek de rest van de *banda* op hem neer. Na een aframmeling door de militaire politie verdween Punky van Plaza Garibaldi. Later kwam hij aanlopen in de ruïne van Marroquí, waar hij zich met zijn *activo* op zichzelf terugtrok. Nadat Punky getuige was geweest van de moord op een 12-jarig jongetje door andere zwervers, verdween hij ook uit Marroquí. Soms kwam ik de jongen tegen bij andere metrostations in de buurt. Hij was altijd alleen en één keer was hij niet aan het snuiven. Bij zijn volle verstand vertelde hij een verward verhaal, terwijl hij zenuwachtig in zijn broek met zijn geslacht speelde. Hij had het over zijn vader die hem met een ijzeren staaf mishandeld had, en over zijn oma, de enige persoon voor wie hij respect had maar die hij uit schaamte niet meer durfde te bezoeken.

Thuisloze families en straatfamilies

Volwassen alcoholici, verlopen prostituées, zwerfjongeren en straatkinderen zijn niet de enige mensen zonder vaste woon- en verblijfplaats. Families kunnen ook thuisloos zijn. Deze families kunnen proberen de nacht niet op straat door te brengen, en sommige van hen slagen erin van hotel tot hotel te trekken. Er is weinig bekend over de aantallen van deze thuislozen maar, zoals elke reiziger die in de goedkopere accommodaties verblijft op kan merken, er moeten minstens enkele duizenden mensen zijn die op een min of meer permanente basis in hotels wonen in het Historisch Centrum van de stad. Een hotelkamer bij Plaza Garibaldi kost tussen de 12 en de 18 gulden. 's Nachts kan het moeilijk zijn om nog een kamer te vinden, zelfs in het laagseizoen. In sommige hotels verblijven meerdere Indiaanse families die nog niet zo lang geleden naar de stad zijn gemigreerd en die soms nog geen Spaans spreken.

Niet alle Indiaanse families kunnen zich een hotelkamer veroorloven. Zij slapen op straat en trekken naar de plekken waar geen zwervers en straatkinderen zijn. Bij Plaza Garibaldi zijn dat enerzijds sommige badhuizen en openbare toiletten, en anderzijds bekende toeristische trekpleisters (zoals voor het museum Bellas Artes en bij de kathedraal op het Zócalo). De vrouwen van deze families verkopen op straat authentiek Mexicaanse prullaria zoals handgemaakte poppen, afbeeldingen van de Heilige Maagd Guadalupe, of maskers van ex-president Salinas. Veelal worden ze vergezeld door kleine kinderen die in de buurt bedelen, terwijl de baby's bij de moeder in dozen op de grond liggen. In Mexico staan deze jongetjes en meisjes bekend als de 'kinderen van de Maria's'. Als leden van thuisloze, vaak zeer arme families zijn deze kinderen ook thuisloos. Maar hun levenswijze is niet die van de kinderen van de straat. De Indiaanse families die ik heb ontmoet streefden dezelfde waarden en normen na als in hun geboortedorpen, en de Maria's trachtten hun kinderen af te schermen van de druggebruikende straatkinderen.

Er waren ook thuisloze gezinnen met een *banda* levensstijl: de straatfamilies. Zij sliepen eveneens in een hotel als ze genoeg geld hadden verzameld, en ze deden dat niet als zij dat niet hadden. Doña Remedios bijvoorbeeld, een vrouw van 35, woonde al meer dan 15 jaar op Plaza Garibaldi met haar dochters Eréndira van 15 en Carlota van 5. Bijna altijd verkeerde Remedios in het gezelschap van een geadopteerde dochter met een zoontje Israël van drie jaar en een baby. Een zus van Doña Remedios leefde ook op het plein en is daar een aantal jaren geleden gestorven. Omar, de zoon van de zus en de neef van Eréndira, stierf in 1994 toen hij 14 was. De gehele familie deelde eenzelfde levensstijl en ze zaten vaak samen op het plein. 's Nachts sliepen ze in hotels, Eréndira vaak in een ander

hotel dan haar moeder. Eréndira was namelijk een doorgewinterde druggebruikster, maar Doña Remedios, die wel veel dronk, snoof geen *activo*. Ze wilde geen kamer met haar dochter delen omdat ze al een paar keer uit de hotelkamer was gezet vanwege wat zij 'Eréndira's verslaving' noemde. Carlota en Israël waren nog te klein om drugs te gebruiken. Eréndira verzamelde meestal het geld voor de hotelkamer van haar moeder, terwijl Carlota hielp met bedelen. Als het de familie niet lukte het geld bij elkaar te krijgen bleven ze tot zonsopgang op het plein. Deze onzekerheid is een gemeenschappelijk kenmerk van alle thuislozen, of ze nu van de straat zijn of niet. Maar anders dan de thuisloze kinderen van de Maria's had Eréndira, het meisje uit een straatfamilie, een levensstijl die georiënteerd was op drugs en prostitutie.

Het leven van Eréndira laat zien hoe drastisch leefsituaties kunnen veranderen. Zij verbleef vaak met haar moeder, deelde vroeger een kamer met haar en deed dat af en toe nog steeds. Dan kregen zij en Remedios ruzie en bleef het meisje met haar vriend op zijn hotelkamer tot zij ook met hem ruzie kreeg en weer naar de moeder terugging. Gedurende enkele maanden huurde ze samen met haar vriend en een andere jongen een appartement. Ook woonde het paar een tijdje in een terrein dat door de politie was aangewezen als woonplaats voor de straatkinderen (op voorwaarde dat er minder overvallen gepleegd zouden worden). Soms was Eréndira met zowel de moeder als de vriend gebrouilleerd, en hing dan rond met een groep meisjes; of ze lag tussen andere straatkinderen gedrogeerd op de grond in een van de terreinen. En dan liep ze weer alleen over het plein, op zoek naar een klant die voor haar de hotelkamer zou betalen. Eén keer klaagde ze bitter dat zowel haar moeder als haar vriend haar 15de verjaardag waren vergeten en dat er niemand was om het feest mee te vieren.¹⁷ Door de snel veranderende leefsituaties viel het meisje taxonomisch gezien binnen een kort tijdsbestek in meerdere categorieën. Soms was Eréndira een hotelslaapster, soms een meisje van de straat, en soms een werkend meisje. Zij leefde met haar thuisloze familie die soms letterlijk een straatfamilie was. En soms kon Eréndira passend omschreven worden als een verlaten kind.

Kinderen van kinderen: de 'banda' baby's

Kinderen van straatkinderen waren voor de jaren tachtig relatief onbekend. Veel bewoners van Plaza Garibaldi en van de straat in de volkswijk waar ik woonde waren het erover eens dat de straatbaby's een vrij recent verschijnsel in Mexico-Stad vormden. Maar de conclusie dat rond 1980 een keerpunt plaats vond kan enkel onder voorbehoud worden getrokken. Mexico heeft een lange geschiedenis van zowel vagebondage als vonde-

lingen.¹⁸ Waarom zou het land geen verleden hebben van straatbaby's? Op dit punt dient meer historiografisch onderzoek te worden gedaan, dat buiten het bestek van dit artikel valt. Toch kunnen er hier wel enkele punten aangestipt worden. De geschiedenis van straatkinderen zoals die voor Mexico is gedocumenteerd is er vooral één van jongens, terwijl de meisjes vrijwel geheel afwezig zijn. Zo de meisjes van de straat niet altijd al hebben bestaan, valt hun aanwezigheid gedurende de laatste vijftien jaar niet meer te ontkennen. Hun absolute en relatieve aantal lijkt daarmee te zijn toegenomen.

Naast *bandas* die geheel uit jongens bestaan, zijn er ook groepen van louter meisjes. Grotere *banda* gemeenschappen zijn echter meestal gemengd (met meestal circa 30% maar soms tot 50% vrouwen). Met de straatmeisjes verschenen ook de straatbaby's. Een factor daarbij, specifiek voor Mexico-Stad, is de aardbeving van 1985 die een groot aantal half-verwoeste, 'verlaten' gebouwen achterliet. In vergelijking met de straat bieden deze ruïnes een onderkomen dat relatief geschikt is voor jonge moeders met hun baby's: het leven in de hollen is enigszins afgeschermd van de straat, bepaalde afscheidingen binnen de terreinen kunnen dienst doen als baby-kamer, en de baby's kunnen verstopt worden voor politie en kinderbescherming. Het is dan ook geen toeval dat we juist in de ruïnes en bouwterreinen de jonge moeders met hun kroost tegenkomen, en soms ook de jonge vaders.

De opkomst van straatmeisjes en -baby's vond plaats tijdens de ernstige recessies van de jaren tachtig en opnieuw sinds 1994. Hoe economische crises en bureaucratische onverschilligheid geleid hebben tot een toename van meer mensen op straat, tot een toegenomen diversiteit van hun levensstijlen, en tot fragmentatie van hun gender- en leeftijdscompositie zal het onderwerp moeten zijn van verdere studie. Misschien dat toekomstige geschiedschrijvers ooit zullen betogen dat straatbaby's al bestonden lang voordat antropologen hun bestaan begonnen te documenteren. Toch zal het ook dan noodzakelijk zijn zowel overeenkomsten als verschillen in kaart te brengen. De historicus M. Katz (1988, 191) meent, voor de Amerikaanse context, dat het een grote fout is 'to draw close parallels (...) between homelessness in the past and now'. Voor de Mexicaanse straatbaby's zou de stelling van Katz goed toepasbaar kunnen zijn. Net als voor hun tegenpolen in de Verenigde Staten, de kleintjes van de crack gebruikende moeders¹⁹, ligt een groot verschil tussen toen en nu in de beschikbaarheid van bepaalde soorten drugs. In Mexico zijn dat met name de petrochemische snuifmiddelen, zoals industriële lijmen en oplosmiddelen.

Er zijn aanwijzingen dat petrochemische drugs in Mexico al sinds de jaren vijftig worden geïnhaleerd. Oudere informanten herinnerden zich dat

vanaf het eind van de jaren zestig straatkinderen steeds vaker met lijm werden gesignaleerd. De variëteit van de aangeboden substanties, de beschikbaarheid van hogere concentraties tolueen, de commercialisering van de markt, en de consumptie binnen brede groepen armen en straatarmen lijken echter zaken van na de jaren zeventig te zijn. Verscheidene informanten meenden dat in wijken zoals Plaza Garibaldi vanaf ongeveer 1980 de zwarte markt in *activo* begon te bloeien. Het druggebruik van de jonge ouder(s) gebeurt soms gecontroleerd, maar loopt soms ook volslagen uit de hand en kan dan de verwaarlozing verergeren. Kleine kinderen kunnen in zulke situaties al op heel jonge leeftijd het snuiven nadoen, soms nog voordat ze kunnen praten.

Het belang van baby's in de *banda* cultuur blijkt uit het uitgebreide classificatiesysteem om te verwijzen naar 'de zonen van de *banda*', vooral als de baby's buiten de *banda* opgroeien. Binnen de *banda* worden de baby's geassocieerd met de moeder ('dat is de baby van...'). Het is primair de taak van de moeder om op de baby te passen, maar soms kan zij een oppas regelen. Als dat binnen de *banda* gebeurt dan wordt er gesproken van *cuidar* of 'oppassen'. De kleine kan ook bij de familie van de moeder worden 'achtergelaten' (*dejado*). Ook kunnen baby's tijdelijk in de kost worden gedaan bij bepaalde tehuizen, en dan heten ze *atendidos* ('verzorgd'). Maar sommige tehuizen weigeren de moeder daarna toegang tot de kinderen, en de niet teruggegeven kinderen worden *hijos no devueltos* genoemd. Vaker gebeurt het dat de baby's worden 'afgenomen' (*quitados*). Ook bij de afgenomen baby's weet de moeder vaak waar het kind zich bevindt. Soms slaagt zij erin de baby terug te krijgen, en dan is de status van het kind 'hersteld' of *recuperado*. Voorts zijn er de verdwenen en de gestolen baby's, die meestal worden aangeduid als 'verloren zonen' of *hijos perdidos*. Moeders kunnen hun baby's verliezen in instituten als het kind wordt verplaatst van het ene tehuis naar het andere en eventueel naar adoptie-ouders gaat. Ook kunnen baby's op straat verdwijnen bijvoorbeeld in het gedrang van het volksfeest als Mexico een voetbalinterland wint. Maar de kinderen lopen vooral het gevaar dat hun baby afgepakt wordt door onbekenden die zich soms uitgeven voor kinderbeschermers of politieagenten, maar wiens identiteit vaak moeilijk te achterhalen is. Tenslotte zijn er nog de dode kinderen, *los hijos muertos*. Ze kunnen gestorven zijn aan infectieziekten, te vroege geboorte of door kindermishandeling. Toch is de kindersterfte onder de straatbaby's niet zo hoog als bijvoorbeeld op het platteland, daar de jonge moeders toegang hebben tot medische voorzieningen en liefdadigheid (zoals schenkingen van aalmoezen, luiers en melkpoeder).

Werkende thuisloze kinderen en jongeren

Terwijl de baby's met hun ouders in de terreinen een bestaan leidden dat met drugs en soms kleine misdaad in het teken stond van de straat, waren er ook kinderen die niet met hun ouders leefden en ook geen thuis hadden maar toch een levensstijl hadden die meer of minder gekenmerkt werd door regelmaat en werk. Meestal sliepen zij in hotels of in tehuisen. Het laatste was het geval met een groep jongens die in het tehuis Ecuador woonden nabij Plaza Garibaldi. Zij poetsten schoenen of verkochten op straat hun koopwaar. Om negen uur 's avonds moesten zij het plein verlaten, want daarna werden ze niet meer toegelaten. Jongens zoals Enrique, die net 20 was, waren te oud voor het tehuis. Hij sliep overdag in een hotel en werkte 's nachts als schoenpoetser. Vaak vertoefde hij met de jongeren van de *banda* maar liet zich niet in met hun op de straat georiënteerde levensstijl. Soms was hij aan het zoenen met een van de straatmeisjes, en te oordelen naar hun intimiteit gingen ze ook met elkaar naar bed. Toch leek hij geen drugs te gebruiken, en hij nam geen deel aan de delinquente activiteiten van de bende van het meisje.

Andere jeugdige straatverkopers waren net als de Maria's en hun zonen migranten, en net als zij sliepen ze ook in hotels. Maar zij waren *vendedores ambulantes*, letterlijk 'ambulante verkopers', en hadden een vaste stek langs de grote boulevard bij het plein waar de straatverkoop werd gedoogd. Romeo was een verkoper van 21 die verlamd was aan beide benen. Op de een of andere manier was hij vanuit Honduras in Mexico aangekomen met zijn omgebouwde skate board; hij hoopte in het nieuwe land een rolstoel te kunnen bemachtigen. Romeo huurde geen hotelkamer maar een bed. Van november 1995 tot in januari verkocht hij kinderspeelgoed van 6 uur in de avond tot twee uur 's nachts. Dan laadde hij zijn handelswaar op zijn skate board waarbij enige ruimte voor hemzelf overbleef, en bewoog zich kruipend naar het kosthuis. Voor het bed betaalde hij anderhalve dollar, inclusief het opbergen van zijn spullen. Kerstavond bracht Romeo slapend in bed door, en na Driekoningen verdween hij van het plein. Net als de Maria's en hun kinderen leefde deze jonge thuisloze man niet echt op straat. Ook zag hij zichzelf niet als *banda*, want hij gebruikte geen drugs en hij nam geen deel aan delinquente activiteiten. Maar anders dan de Maria's probeerde deze jonge man vrienden te worden met de mensen van het plein - die hij immers nodig had voor bescherming.

Rondhangende spijbelaars

Tenslotte waren er ook jongens en meisjes die thuis woonden en die voornamelijk op het plein waren om te spelen of rond te hangen. Zij werkten niet en gingen ook niet regelmatig naar school. In aantallen overtroffen zij

meestal de aanwezige kinderen 'van' de straat. Binnen de categorie van de rondhangers moeten we onderscheid maken tussen twee subcategorieën die behalve het rondhangen niet veel met elkaar gemeen hadden: de spijbelaars die hier worden besproken, en de bendejongeren die in de volgende paragraaf aan bod komen. Het verschil tussen de twee categorieën was dat de bendejongeren zich identificeerden met een *banda*, hetgeen bij de spijbelaars minder duidelijk was uitgekristalliseerd. Ook was druggebruik bij de *chavos banda* niet ongewoon; de spijbelaars hielden zich er verre van.

De spijbelaars van de familie Sánchez waren van beiderlei kunne: de 12-jarige Catharina en haar twee broers van 14 en 16. De drie kinderen woonden met hun moeder, een oma en nog een kleine baby in twee kleine kamers aan het plein. Beide vertrekken waren volgestouwd met meubels en TV's, het was er niet bepaald schoon en het tochtte er voortdurend. Maar hoewel het meisje veel op straat voetbalde en daarbij wel eens smerig werd, zag ze er in het algemeen netjes uit daar ze elke dag een andere jurk aanhad. Met haar moeder en met de vriendjes van het plein sprak Catharina altijd de taal van de lagere klassen (*caló*), maar tegenover onbekende volwassenen sprak ze zonder 'scheldwoorden' (*groserías*). Het meisje kende bijna alle kinderen van het plein en wist precies wat ze deden en bij wie ze leefden. Na schooltijd voetbalde ze regelmatig met enkele schoolkinderen. Maar spelen deed Catharina ook met een werkend kind als Pepito (buiten of gedurende zijn werktijd), of met een straatjongetje zoals Oscar.

Toen ik haar net leerde kennen zei Catharina naar school te gaan. Toch speelden zij en haar broers voortdurend op straat, vaak onder schooltijd en soms tot diep in de nacht. Enkele maanden later gaf haar moeder toe dat Catharina niet naar school ging, omdat haar geboortebewijs verloren was gegaan (waardoor het meisje in bureaucratische termen niet bestond). Ook zei de moeder geen geld te hebben om boeken en andere schoolbenodigdheden te kopen. Catharina voegde daaraan toe de school niet leuk te vinden, hetgeen de moeder bevestigde. Haar kinderen wilden nooit huiswerk maken. Maar waar hadden de kinderen van Sánchez hun huiswerk eigenlijk moeten maken?

De kinderen waren door opeenvolgende partners van de moeder verwekt, en daarin kwam het gezin overeen met dat van de grootmoeder. 's Nachts werkte de moeder in een derde-rangs nachtclub. Ze vertelde niet in God te geloven, en naar Mexicaanse maatstaven hield ze er een liberale levensopvatting op na. Ze praatte openlijk met haar dochter over seksualiteit, en adviseerde haar om, als ze er aan toe zou zijn, 'voor-huwelijkse seks te hebben omdat verbintenissen tussen onervaren mensen niet functioneren'. Verschillende buurvrouwen hadden de moeder aangeraden om Catharina

kauwgom te laten verkopen, maar dat stond de vrouw niet toe. 'Ik zou mezelf eerder verkopen', fluisterde ze terwijl ze haar achterste aanwees. Gedeeltelijk was het ongetrouwde moederschap door de vrouw gekozen: 'Een man betekent enkel het voeden van een extra mond (...). Ik verliet mijn man want hij mishandelde mij en de kinderen. Hij dronk.' Anderzijds zou de moeder wel graag een partner willen hebben, maar op aanraden van de kinderen zette ze dat idee uit haar hoofd: 'Ik denk niet dat ik ga hertrouwen. Als ik dat doe, zal (mijn oudste zoon) Victor wegllopen. Hij heeft gedreigd dat hij dan Catharina met zich mee zal nemen.' Uiteindelijk vertrok de familie in april 1991 uit Mexico-Stad, en de moeder verruilde haar vaste betrekking voor een onzekere baan. Ze wilde niet meer op Plaza Garibaldi blijven omdat ze merkte dat Victor marihuana begon te roken en met snuivers omging.

Het verhaal van de Sánchez laat zien dat de spijbelaars van een ongehuwde moeder niet automatisch straatkinderen worden, zoals soms wel eens wordt gevreesd.²⁰ Er zijn inderdaad wel aanwijzingen dat een aantal straatkinderen uit éénoudergezinnen komt, waarbij de familie vaak begon te desintegreren zodra er een stiefouder bij betrokken raakte (cf. Aptekar 1994, 199) - zoals Victor dat zijn moeder liet weten. Maar de Sánchez laten zien dat zo een familie, ondanks de smerige armoede, ook bij elkaar kan blijven. Zoals de moeder duidelijk maakte vereist onder dergelijke omstandigheden het intact houden van het gezin inzet en toewijding. Een belangrijk motief voor haar handelen was de constante preoccupatie dat haar zoon zou eindigen 'zoals zij': als een kind van de straat.

'Chavos banda' en feestvierders

Jeugdbendes worden in Mexico *bandas* genoemd, en de bendejongeren *chavos banda* (letterlijk 'jongens die *banda* zijn'). Straatjongeren vormen ook *bandas*; maar de term *chavos banda* verwijst meestal niet naar de kinderen van de straat hoewel ook zij zowel *chavos* als *banda* zijn. De benaming is gereserveerd voor de bendes die in de eigen wijk blijven, en waarvan de leden vaak thuis wonen. Deze jeugdbendes bestaan meestal uit adolescente jongens en mogelijk één of twee meisjes; er zijn meestal geen kleine kinderen. Vaak kunnen bendejongeren herkend worden aan zwarte leren jassen, legerschoenen, swastika's en andere punk parafernalia. Daarmee zien de *chavos banda* er niet zo armoedig uit als veel *callejeros* (straatkinderen) aan wie zij zich dan ook superieur kunnen voelen. Met de kinderen van de straat delen zij de volkse spraak, en het beeld gewelddadige druggebruikers te zijn.²¹

Mexicaanse jeugdbendes hebben dikwijls de naam van een diersoort. De oudere jongens van Calle Pandora noemden zich bijvoorbeeld de Puppy's

(los Cachorros). Net als de jeugdbendes van andere nabije straten bezochten de Puppy's het plein weleens om te drinken of drugs te kopen, maar meestal bleven ze in hun eigen straat. In 1991 bestond de bende uit 10 tot 15 leden, inclusief een meisje van 14 jaar. Sommigen pleegden aan de lopende band kruimeldiefstallen zoals het stelen en verkopen van leren jassen. De meesten gebruikten marihuana, petrochemische oplosmiddelen en soms ook cocaïne. Maar ze namen niet allemaal deel aan druggebruik en delinquentie; het meisje deed dat bijvoorbeeld niet. Vier jaar later was ongeveer de helft van de Cachorros getrouwd en de meesten hadden al kinderen. Twee jongens waren gestorven, en met drie was het, zoals een moeder verwoordde, 'slecht afgelopen'. Deze 'slechte jongens' waren doorgegaan met stelen en drugs gebruiken, en zaten in de gevangenis of in een afkickcentrum. Het meisje had zich laten schaken om van huis weg te kunnen lopen; ze woonde nu met haar vriend in een hotel en was voor de tweede keer in verwachting.

Naast jeugdbendes zoals de Cachorros waren er ook groepen feestvierders die zichzelf wel eens een *banda* noemden maar toch moeilijk met de jeugdbendes op één lijn konden worden gesteld. Ook zij kwamen uit de aanpalende straten of de huizenblokken (*vecindades*) rondom het plein. Sommige van deze jongens en meisjes volgden een opleiding, anderen hadden min of meer regelmatig werk. Ze verbleven op het plein om te feesten, te drinken en soms ook om een seksuele partner te veroveren. Meestal waren er geen aanwijzingen dat de feestvierders zich bezighielden met delinquente activiteiten, anders dan het kopen en nuttigen van drugs (vaak marihuana en cocaïne). De feestvierders hielden zich verre van de paar *bandas* die zich bezig hielden met diefstallen, heling en dealen. Maar met betrekking tot drugs was het soms moeilijk een duidelijke scheidslijn te ontwaren tussen tijdelijke recreatie en meer permanent gebruik. Zo kwam het tamelijk regelmatig voor dat goed geklede jongens of meisjes de *banda* van de straatkinderen opzochten om *activo* te snuiven. Sommige van deze kinderen bleven en werden opgenomen in de *banda*, anderen verdwenen na een paar dagen. Opvallend was ook het verloop van meisjes die aanknoping zochten bij een sterkere straatjongen of jeugddelinquent om door hem onderhouden te worden of seks te ruilen tegen drugs.

Een *banda* die speciale belangstelling verdient leefde van 1993 tot 1996 in het gebouw waar vroeger de Sánchez hadden gewoond, naast het terrein waar de kinderen van de straat hun hol hadden. Deze *banda* bestond uit adolescenten en jonge mannen; er waren geen kleine kinderen en geen vrouwen. De leden van de bende kwamen uit de volksklassen en deelden de volkscultuur van het plein, zoals bleek uit hun spraakgebruik en hun

humor. Maar in tegenstelling tot de meeste anderen gaven zij de indruk over geld te beschikken: de leden gingen gekleed in zwierige merkkleding (en niet in leren jassen), beschikten over een aangelijsde volbloed bull-terriër, en reden rond in Amerikaanse auto's die er duur uitzagen maar waarschijnlijk wel tweedehands waren. Ook werden de jongens vaak opgezocht door meisjes in uitgaanskledij. Het lag voor de hand dat de bende geld verkreeg door illegale praktijken waaronder de handel in drugs, te meer daar ze door de aanpalende straatkinderen regelmatig geassocieerd werden met cocaïne.

De bende had frequent contact met de straatarmen; de twee groepen kenden elkaar van gezicht en soms ook van naam, en vaak groetten ze elkaar. Regelmatig deden de straatkinderen 'boodschappen' voor de jongens van de *banda*, waarover geheimzinnig werd gedaan. De precieze criminele activiteiten van de bende waren moeilijk te achterhalen omdat zowel de leden als de straatkinderen vermeden er over te praten; in tegenstelling tot de Cachorros, opereerde deze bende van Plaza Garibaldi altijd in een schemerzone. Ze hadden geen eigen naam, hoewel ze soms de 'bende van de justitiële politiemannen' werden genoemd. Misschien hadden ze die naam te danken aan een politiemann in burger die in het pand woonde, of misschien hadden ze goede contacten met andere politespionnen op het plein. Het onderscheid tussen de delinquente jeugdbende en de bende van de straat kwam het duidelijkst naar voren toen één van de straatjongens, bijgenaamd 'de Gestoorde,' geaccepteerd werd door de andere jongens. De kinderen van de straat klaagden dat 'de Gestoorde heel wat in zijn hoofd haalt. Hij praat niet meer tegen ons, en snuift nog enkel cocaïne en geen *activo*. Hij is een echte *fresita* ('yuppie' of 'balletje') geworden'.

'Straatkinderen' als geordende chaos

Met behulp van criteria die zij zelf als relevant beschouwden is in de ogenschijnlijke chaos rondom de jongeren van Plaza Garibaldi enige ordening aangebracht. Zo kwamen alle jongens en meisjes uit de lagere klassen, deelden ze een volkscultuur die geassocieerd was met de wijk, en gingen ze niet of beperkt naar school. Op basis van deze criteria definieerden de jongeren de grenzen met diegenen die uit de 'betere' milieus kwamen, en met de armen die afkomstig waren uit andere volkswijken of een stedelijke achtergrond geheel ontbeerden. Eveneens onderscheidden ze zich van de kinderen in de wijk die door hun ouder(s) naar school werden gestuurd, en die daardoor in de ogen van veel jongens en meisjes aanspraak konden maken op een betere kindertijd.

Ook is in het voorafgaande een aanzet gemaakt tot differentiatie tussen de vele leefsituaties van de jongeren van het plein. De situaties zijn door

mij ingedeeld in een taxonomie; hier zal ik de hoofdlijnen uiteenzetten, de precieze taxonomische indelingen zullen elders gepresenteerd worden.²² Eerst is gekeken of de jongens en meisjes wel of niet bij hun familie woonden, en daarna of ze thuisloos waren dan wel de beschikking hadden over een (artificieel) thuis. Voor de thuisloze kinderen en families konden de slaappleaatsen verder worden gespecificeerd zowel binnen de wijk (hotel naast terrein) als daarbuiten (tehuis naast gevangenis). Hierna moest onderscheid gemaakt worden tussen levende en dode kinderen, zodat niet alleen de leefplekken in kaart werden gebracht maar ook de pleatsen waar kinderen stierven. Bij de dode kinderen kon vaak verder nog bepaald worden hoe zij aan hun eind gekomen waren, maar verder zaten deze kinderen ook taxonomisch gezien op een dood spoor. De (over)levende kinderen konden verder gedifferentieerd worden naar levensstijl. Deze kon meer met 'werk' (*chamba*) geassocieerd zijn, of meer met 'rondhangen' (*andar por aqui*). Elke levensstijl kon op zijn beurt weer onderverdeeld worden in de specifieke niche die de jongens en de meisjes voor zichzelf uitsneden en verdedigden. Tenslotte werd onderscheid gemaakt tussen jongeren die in een groep of *banda* waren, en zij die meer alleen opereerden. Ook de groepen konden weer in verschillende *peer groups* uiteenvallen.

De genoemde *emic* criteria zijn hiërarchisch gerangschikt in een *etic* taxonomie (cf. Spradley 1970, 71-4, 82, 99-105; Knipe 1995, 298), waarbij 'lege hokjes' zich niet of nauwelijks voordeden. Alleen al wat betreft structurele leefsituaties konden op deze manier meer dan 50 categorieën jongeren van Plaza Garibaldi worden onderscheiden; dit aantal viel nog veel hoger uit als gekeken werd naar het specifieke werk dat de kinderen deden, of naar de specifieke groepen waarmee zij zich identificeerden. Hoewel ook deze indeling nog steeds een gereduceerde weergave is van de werkelijkheid van het plein, geeft zij wel de enorme complexiteit en diversiteit van die werkelijkheid aan.²³ Al deze facetten worden over het hoofd gezien als enkel gesproken wordt in termen van één of twee categorieën 'straatkinderen'. Ook voor beleidmakers zou deze taxonomie een teken aan de wand moeten zijn: zoveel verschillende categorieën duiden op evenveel verschillende leefsituaties, elk met hun specifieke problemen.

Uit de taxonomie en de beschrijvingen komt tenslotte nog een aantal thema's naar voren die vaak op de achtergrond blijven in studies over straatkinderen, daar de auteurs zich enkel concentreren op de componenten 'straat' en 'kind'. Allereerst blijkt de straatcultuur niet alleen op straat te bestaan. Zij is waar de *banda* is, of dat nu op Plaza Garibaldi, in de gevangenis, in de tehuizen of thuis is. Ten tweede zijn er niet alleen kinderen, maar ook jongeren, volwassenen en veteranen; en er zijn ook baby's waaronder de kinderen van de straatkinderen. Ten derde gaan er kinderen

dood, en ook de doden komen vaak niet aan bod in studies die de geslaagde overleving van straatkinderen centraal stellen. Een vierde punt waar ik hier nog op wil wijzen betreft de aanwezigheid van drugs. In de taxonomie blijkt dat hoe meer de leefsituatie afwijkt van het standaard patroon hoe belangrijker drugs als onderscheidende kenmerken worden. Bij de kinderen die bij de familie thuis wonen zijn drugs voornamelijk geassocieerd met de *chavos banda*, terwijl bij de thuisloze kinderen zonder familie druggebruik eerder de regel is.

Tenslotte hebben we met de taxonomie een instrument dat over de tijd iets van de gestructureerde chaos in het leven van kinderen zoals Chucho of Eréndira kan laten zien. In een relatief korte tijd wisselen zij van leefsituaties die ook taxonomisch gezien zeer verschillend kunnen zijn. Andere kinderen slagen er echter in om gedurende langere tijd één bepaalde leefsituatie aan te houden. Dit is duidelijk voor een kind zoals Catharina, wiens familie- en thuissituatie naar omstandigheden harmonisch waren. Maar ook jongeren in een terrein kunnen vinden dat ze beter af zijn dan kinderen die naar tehuizen worden gebracht waar ze weer weg gaan lopen, of kinderen die in hotels verblijven waar de overnachting onzeker is. Hoe langer iemand zijn leefsituatie weet vast te houden, hoe meer controle hij immers kan voelen over de chaos rondom hem. Het noodlot is dat de macht van straatarmen over hun eigen leven beperkt is, zodat de leefsituatie vroeg of laat opgegeven moet worden. Het meest tragisch, maar gelukkig betrekkelijk zeldzaam, zijn de 'verlaten' kinderen zoals Punky die zonder *banda* van wijk naar wijk zwerven en die door de *banda* gemeenschap gezien worden als 'uitgeteerde gekken' (*locos acabados*).

2. 'Straatkinderen' als symbolisch geconstrueerde chaos

Gezien de uiteenlopende leefsituaties, en de over de tijd genomen 'geordende chaos' is het niet duidelijk wie de straatkinderen per definitie zijn. 'Het straatkind' kan tot op zekere hoogte gezien worden als een symbolische constructie, waarbij mensen het symbool met elkaar kunnen delen terwijl ieder er een eigen betekenis aan hecht. Deze betekenissen zijn afhankelijk van de context, en kunnen instrumentele functies hebben voor de actoren. Zonder zoveel woorden is de symbolische constructie van 'straatkinderen' al aan de orde geweest in de in de inleiding besproken krantenartikelen. Het symbool waarschuwt niet alleen voor bepaalde jongens ('Straatkinderen!'), het drukt ook een houding uit ('Wat zielig!'), en schrijft hulpverleners en schrijvers een remedie voor ('Help ze!' en 'Stel het onrecht aan de kaak!'). Voor anderen 'zegt' het symbool misschien

ook: 'Disciplineren! Opvoeden! Wassen!' (cf. Douglas 1966; Cohen 1986, 14). Wegens logistieke redenen kunnen deze betekenissen slechts op een beperkt aantal kinderen betrekking hebben, zodat de redbare en de hopeloze gevallen van elkaar gescheiden dienen te worden (cf. Glauser 1990, 148-9). Instituten van hulpverlening selecteren de doelgroepen langs criteria van nabijheid, onvermogen en gehoorzaamheid (cf. De Swaan 1988, 20). Van oudsher geldt daarbij dat kleine straatjongetjes het ideale doelwit zijn.²⁴ Zij zijn zichtbaar, makkelijk te bereiken en hebben duidelijke 'behoeften' waarin zijzelf niet kunnen voorzien. De jongetjes zijn nog te klein om als rebellen te worden gekenmerkt, terwijl het stigma van seksuele vroegrijpheid aan hen minder snel wordt toegeschreven dan aan straatmeisjes (cf. De Swaan 1992, 7).

In andere situaties wordt het begrip 'straatkinderen' gebruikt omdat het een marktwaarde vertegenwoordigt. Het wordt dan bijvoorbeeld gezien als een secuur middel om overzeese, ideologisch verwante belangenorganisaties te steunen. Zoals bij de besproken krantenartikelen, kan het begrip ook nieuws waarde hebben. In zulke gevallen is het belangrijk dat de betekenis opgerekt wordt zodat zoveel mogelijk kinderen onder de noemer vallen. Het is de vaagheid van het begrip dat het symbool zoveel kracht verleent.

In de antropologie van stratkinderen wordt de imprecisie van het begrip steeds meer erkend. Het is onderhand gemeengoed geworden om te 'deconstrueren', en te wijzen op de notie van vervuiling waarmee 'de straat' verweven is (cf. Boyden 1990; Gigengack 1992, 1994; Glauser 1990). Ook in het geval van Mexico is daar veel voor te zeggen. Moeders van alle klassen kunnen de uitdrukking 'je lijkt wel een straatkind' in de mond nemen als zoonlief er morsig uitziet of zich slecht gedraagt. Voor dochters ligt dit iets moeilijker daar 'straatmeisjes' meestal geassocieerd worden met prostitutie. Vaak zonder te beseffen dat ze het beseften, voelden sociaal werkers (of antropologen) de associatie van het kwaad met de straat maar al te goed aan. Als ze sensitief waren, en dat waren ze bijna altijd, vermieden ze het om in het bijzijn van de kinderen te praten over stratkinderen. Maar achter hun rug hadden ze het vrijelijk over stratkinderen, om af en toe ook te klagen over de vlooi en de reuk van de kinderen. Waar het hier om gaat is dat 'de straat', met alle onderliggende noties van hoe en waar kinderen op dienen te groeien, standaarden weergeeft waaraan de (straat)armen niet altijd kunnen of willen voldoen (cf. Boyden 1990, 202).

Maar niet alleen hulpverleners, journalisten of antropologen gaan met het begrip aan de haal. Ook de armen die met de straatarmen worden geconfronteerd, en de straatarmen zelf kennen het symbool en eigenen het zich toe. In de volgende paragrafen wordt uiteengezet dat ook zij de betekenissen van het begrip 'straatkinderen' construeren. Hoewel ze dat

niet altijd zullen doen, kunnen de armen de 'dominante' waarden en normen wel degelijk delen en naar eigen inzichten reconstrueren. Daarbij uiten de armen hun zorgen en gevoelens in hun eigen spraak waarin 'de straat' als adjectief voor zichzelf of hun kinderen niet aanwezig hoeft te zijn. Het materiaal laat zien dat de geordende chaos rondom straatkinderen ook een symbolische dimensie heeft. Naast de 'situationele' kunnen we ook een 'symbolische chaos' postuleren: een kakofonie van betekenissen die mensen hechten aan het symbool 'straatkind'. In deze veelvoud kan natuurlijk ordening worden aangebracht, maar opnieuw mag deze ordening ons niet afleiden van de chaotische en paradoxale aspecten: betekenissen die veranderen per context, grenzen die gemanipuleerd worden, het positieve van het slechte, en de betekenis van betekenisloosheid, of het verschil van onverschilligheid.

De perceptie van straatkinderen door de armen van het plein

De mensen die op Plaza Garibaldi woonden en werkten beschreven hun dagelijkse leefomgeving gewoonlijk niet als 'de straat', maar als 'het plein' of kortweg 'Gari'. Buiten het plein werd natuurlijk wel gesproken over 'de straat' maar dat ging dan over de specifieke straat waarin men woonde, of het kreeg de algemene betekenis van 'buiten.' Semantisch bleef het verbinden van hun leven met 'de straat' gereserveerd om in bepaalde gevallen te kunnen communiceren met mensen uit de midden of hogere klassen (zoals straathoekwerkers, antropologen of dames van liefdadigheid).

In hun onderlinge spreken legden de armen van het plein nauwelijks een verbinding tussen 'straat' en 'kind'. Taco-verkopers en Mariachi's gebruikten eerder termen als *escuincle* of *chamaco*, in de Mexicaanse volksspraak standaardtermen om naar kinderen te verwijzen. Sommigen hadden het min of meer liefkozend over 'de ondeugende knapen' (*los traviesos*) of zelfs 'onze jongens' (*nuestros chavos*). Anderen spraken met een vanzelfsprekend medelijden over 'de lelijke kleintjes' (*los feitos*). Als men vond dat een individuele jongen overlast veroorzaakte, dan konden er woorden vallen als *muchamugre* (viezerik), *piojoso* (luizenkop), of *chancludo* (armoedzaaiër, letterlijk: de drager van afgetrapte Indiaanse sandalen). Een scheldnaam die in het bijzonder als beledigend werd ervaren was *muerto de hambre* (hongerlijder). Termen die verwezen naar het collectief van snuivertjes liepen eveneens uiteen. Neutrale benamingen waren 'de zwervertjes' (*los vagüitos*), of 'die jongetjes' (*esos muchachitos*). Maar meestal werden termen gebruikt die op een afkeurende manier verwezen naar de levensstijl van de kinderen. Zo sloeg *los viciosos* of 'de zondigen' op de snuiverij van lijm en oplosmiddel, en *malcriados* ('zij die op een slechte manier zijn grootgebracht') op de soms rauwe humor van de jongens. *Güevones* of

'luilakken' had betrekking op hun leven van wachten en rondhangen, terwijl *ratas* of 'ratten' gereserveerd was voor zakkenrollers en andere boefjes. *Malvivientes* ('zij die slecht leven') tenslotte verwees naar het gehele complex van thuisloosheid, druggebruik, kinderwerkloosheid en jeugdcriminaliteit.

Bovenstaande terminologie laat zien dat de armen geen moeite deden de negatieve aspecten van de straatjeugd te verbloemen. Ze distantieerden zich nadrukkelijk van de straatarmen die ze associeerden met vuil en deviantie (hoewel zij zelf in deze opzichten lang niet altijd smetteloos waren). Tegelijkertijd onderstrepen de woorden van de armen de variëteit van de straatarmen. Om de verschillen tussen de straatarmen weer te geven gebruikten de armen in hun classificatiesysteem criteria van lichamelijke of morele gebreken en van armoede en smerigheid. Ze creëerden daarbij genoeg ruimte om de inheemse taxonomie van de straatarmen steeds opnieuw aan de context aan te passen ('onze jongen' wordt een 'viezerik' als hij overlast veroorzaakt); wat dit laatste aspect betreft handelden de armen precies hetzelfde als de eerder besproken journalisten van *NRC* en *De Telegraaf*.

Waar in academie en hulpverlening gebruik wordt gemaakt van abstracties en klinkende eufemismen (zoals 'minderjarigen in een buitengewone situatie'), geven de armen blijk van beeldend taalgebruik. Hun taal spreekt als het ware door het oog. Toch zijn het precies dit soort beelden van straatkinderen waar veel antropologen en actievoerders zich tegen afzetten.²⁵ In staat om de continue confrontatie met straatkinderen te ontvluchten, vertonen deze intellectuelen een merkwaardige minachting voor de beelden over de straat die van de straat zelf afkomstig zijn.

De perceptie van straatkinderen door David González

De zogenaamde straatkinderen de- en reconstrueren voortdurend de grenzen van wat straatkinderen zijn. Afhankelijk van wat de situatie vereist en toestaat, kunnen zij ontkennen of bevestigen 'van de straat' te zijn. Het voorbeeld van de 16-jarige David González en zijn familie laat in meer detail zien hoe armen voortdurend proberen de grenzen te verkennen, te herdefiniëren en te overschrijden. David werkt op het plein en heeft zijn gehele leven in de buurt gewoond. Toen hij nog klein was verkeerde David, volgens eigen zeggen, veel in gezelschap van 'de straatkinderen van Gari' met wie hij samen uit roven ging. Nu doet hij dat niet meer, daar hij 'in rustiger vaarwater is gekomen'. Maar met enige heimwee denkt hij nog steeds aan de tijd dat hij acteerde in *Las Ratas de la Ciudad* ('De Ratten van de Stad', een film van de Mexicaanse regisseur Trujillo uit 1984). Samen met andere jongens moest David, die toen ongeveer vijf jaar was,

een mevrouw van haar tas beroven. Ik leerde David kennen in 1994 toen hij op het plein samen met zijn moeder koffie en koekjes verkocht. Het tweetal werkte 's nachts omdat de echtgenoot van de moeder, Davids stiefvader, overdag werkte en de koffieketel in gebruik had. Werken met een dag- en een nachtploeg had het bijkomende voordeel dat de familie hun drie bedden efficiënt kon benutten. 's Avonds van 5 tot 9 probeerde David zo veel mogelijk naar school te gaan. Hij ging niet naar school als hij te moe was, maar ondanks alles slaagde de jongen erin om de eerste jaren van de middelbare school af te maken.

Net zoals Catharina's en veel andere families in de buurt, leefden de González in miserabele armoede - met veel van de daarbij gepaard gaande moeilijkheden. Met zijn zessen woonden ze in een éénkamer-barak op een van de terreinen waar nog steeds de overlevenden van de aardbeving van 1985 zijn gehuisvest. Davids stiefvader ging behoorlijk met het gezin om, hoewel de moeder klaagde dat haar man dronk na het werk en ook marihuana rookte. De man stond bekend als bokser, en in 1995 werd hij veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf wegens herhaald straatvechten. David zelf snoof vroeger, in zijn straatkindertijd, *activo*; van marihuana hield hij nog steeds. Pamela, de jongste zus van zeventien, had een peuter van twee jaar; de jonge moeder weigerde de identiteit van de vader bekend te maken waarschijnlijk omdat zij de reactie van haar familie vreesde. Davids kleine broer, Sem van zes, had een trauma door seksueel misbruik; ooit had een adolescente buurjongen hem verkracht toen hij op het terrein aan het spelen was en de beide ouders op het plein aan het werk waren. Eigenlijk is de kleine jongen de zoon van Davids oudste zuster wiens vriend haar verliet toen zij zwanger was. Inmiddels was het meisje getrouwd met een ander en had zij het gezin verlaten. Haar echtgenoot, een geschoolde middenklasser met een vaste werkkring, wilde niet dat zijn vrouw contact onderhield met de familie. 'Nu zeggen ze al dat we een stelletje dieven zijn', merkte David eens op over zijn zus en haar man.

Ondanks alle problemen slaagde de familie erin om enkele jaren bij elkaar te blijven. Enige stabiliteit verkreeg het gezin met name door de samenwerking tussen de moeder en de kinderarbeider David. Eerst werkten zij 's nachts samen, en wisselden elkaar af toen de stiefvader in het gevang verdween. Ze bezochten bij toerbeurt het geïnterneerde familielid, en ook werd er gerouleerd als de kleintjes ziek waren en er op hen gepast moest worden. Uiteindelijk liep ook Pamela in 1996 weg met haar vriend. 'Men zegt', vertelde David, 'dat zij het slechte pad is opgegaan. Haar vriend schijnt politieman te zijn, en naar men zegt helpt zij bij de berovingen en krijgt ze daarvoor betaald. Ze schijnt ook veel cocaïne te gebruiken (...).

Ze kan niet ver weg zijn. Naar men zegt is ze op het plein. Maar we hebben haar niet meer gezien want ze verstopt zich steeds voor ons.'

Pamela liet een briefje achter waarin ze schreef dat het kind haar te veel was, en ze verzocht haar moeder om ook deze kleine groot te brengen. Net als met Sem, behandelt de moeder de niet gewilde peuter alsof het haar eigen kind is. Ze meende dat de twee kinderen voortkwamen uit haar dochters 'jeugdzonden' en ze was beschaamd dat ze er niet in geslaagd was de zwangerschappen te voorkomen. 'Het gebeurde met de eerste, en het gebeurde me nogmaals met de tweede', verzuchtte ze.

In mei 1994 slaagde de moeder er opnieuw in de familie bij elkaar te houden. Deze keer was David gearresteerd voor een diefstal die hij bij hoog en bij laag ontkende te hebben gepleegd. Toen hij naar de jeugdgevangenis was overgebracht, informeerde de moeder bij de straatkinderen van het plein. Zij adviseerden haar contact op te nemen met een naburig tehuis voor straatkinderen, alwaar zij opnieuw werd doorverwezen. Een straathoekwerker van het volgende tehuis slaagde er tenslotte in de jongen vrij te krijgen op voorwaarde dat hij zou 'rehabiliteren' en een workshop bij de instelling zou bijwonen. David is er inderdaad enige malen naar toe gegaan.

In zijn korte leven is David González een kind 'van' de straat geweest, evenals een werkend kind 'op' de straat, alsmede een schoolkind op deeltijd basis. Zelfs is hij een kinderarbeider geweest die de rol van straatkind speelde. David en zijn familie hebben steeds geprobeerd in contact te komen met mensen die voor hen een mogelijke hulpbron vormden, zoals straathoekwerkers of een buitenlandse antropoloog. Daarbij slaagden ze erin de grenzen van de doelgroep 'straatkinderen', zoals die gedefinieerd waren door instituties van kinderbescherming en onderzoek, te overschrijden en te reconstrueren.

Er schuilt veel waarheid in Glausers overpeinzing dat 'being left undefined might mean being invisible' (1990, 144) en ook wel in de opmerking van Ennew dat organisaties die voor straatkinderen werken er naar tenderen '(to) obscure the situation of the vast majority of impoverished children living with their families in slums and shanty towns, directing welfare resources instead at the modern thoroughfares' (1994, 413). Toch zijn de ongeëtiketteerde armen in 'slums and shanty towns' lang niet altijd zo passief als deze volzinnen veronderstellen. Ook zij proberen hun deel te verkrijgen, zelfs als dat betekent dat zij een beetje 'zoals zij' moeten zijn. Afhankelijk van de situatie kunnen de instituten van kinderbescherming instemmen met veranderingen in de definitie van straatkinderen. Uiteraard is een belangrijke overweging om dit te doen het helpen van

mensen in nood. Een andere drijfveer om in te grijpen onder de dekmantel van het helpen van straatkinderen terwijl zowel helper als geholpene stilzwijgend van mening zijn dat dit niet het geval is, heeft te maken met de economie van kinderbescherming. Het is veel makkelijker een jongen als David uit het gevang te krijgen en te 'rehabiliteren' dan een ervaren straatjongen die misschien al een strafblad heeft en die het rehabilitatieritueel al talloze malen heeft ondergaan. Bij de donororganisaties kan David González worden gepresenteerd als een succesverhaal in het redden van kinderen: een gerehabiliteerd straatkind, of een kind dat verhoed is af te glijden van kwaad tot erger.

De perceptie van straatkinderen door de jongens en meisjes zelf

'De dominante manieren om te spreken over straatkinderen zijn vertogen "over anderen"; over levens, problemen en situaties die (door de sprekers) niet geleefd of gedeeld worden maar slechts van buitenaf geobserveerd', schrijft Glauser in zijn bekende artikel (1990, 144, mijn vertaling). Door 'deconstructie van een constructie' hoopt de Zwitserse filosoof 'betere kennis' te verkrijgen die bevrijd is van 'de invloed en het bereik van ongewenste macht' (*ibid.*). Daarbij lijkt hij impliciet er vanuit te gaan dat de vertogen van de straatkinderen zelf anders zijn dan die van bijvoorbeeld hulpverlenende instanties of onderzoekers. Er zijn echter goede gronden om dat idee in twijfel te trekken. Toen ik in 1991 de kinderen van Plaza Garibaldi vroeg of ze 'van de straat' waren, drukten ze de wens uit zich te onderscheiden. Middels soms heel subtiële grensmarkerende elementen brachten zij schakeringen van betekenis aan in wat van de buitenkant een monolithisch complex van miserie en verlatenheid leek:

Catharina schudt haar hoofd. Ze rekent zichzelf niet tot de straat omdat ze geen kauwgom verkoopt. 'Straatkinderen werken op straat', zegt ze en wijst naar Pepito. 'Hij verkoopt 's nachts in de restaurants de liederen van de Mariachi, dus misschien is hij een straatkind (*callejero*).' Desgevraagd ontkent ook Pepito een straatkind te zijn: 'Ik woon thuis bij mijn vader.' Zachtjes fluistert hij dat Oscar 'waarschijnlijk wel een zwerver (*vago*) is', omdat 'hij er altijd zo vies uitziet'. Oscar beschouwt zichzelf echter niet als een straatjongen want hij houdt niet van vechten en vindt zichzelf geen ruziezoeker (*sangrón*). Jorge hangt al meer dan zes maanden rond op het plein en staat bekend als een vechtersbaas. Hij kijkt nadenkend en schudt zijn hoofd. 'Ik ben geen straatjongen' zegt hij, 'want ik ben geen lijmsnuiver' (*cementero*).

Op Pino Suárez ontmoet ik Crespo. Hij is de jongste van de plaatselijke bende; ik herken hem van de Nederlandse film *Mama Calle* waarin hij heeft geacteerd. Met vijf jongens woont hij in een hol, boven de metro. Crespo snuift vaak en veel: lijm, nagellak, thinner en verf. Als ik hem vraag of hij zichzelf als een

straatjongen ziet, kijkt hij me lodderig aan. Hij lacht zacht en antwoordt niet. Hij snuift nog eens uit zijn plastic zakje.

Terug op Plaza Garibaldi raak ik in gesprek met drie jongens, die zeggen mij te kennen van het tehuis GAM. Als ik vraag wat ze zoal doen, antwoordt het groepje met onverholen trots: 'Wij zijn straatjongens. Wij zijn van de straat omdat we geen moeder hebben en niet thuis wonen. Meestal eten we in (het nabij gelegen tehuis) Casa Alianza, en daar slapen we ook wel eens. Anders slapen we bij *El Caballito* (in de riolering onder een standbeeld vlak bij het plein), of we slapen niet. In het tehuis zijn meer jongens zoals wij. En daarom zijn we straatkinderen'.

De verscheidenheid aan vertogen van deze kinderen over straatkinderen was te verwachten (per slot van rekening lopen de 'dominante' vertogen, waaronder die van Glauser en mijzelf, eveneens sterk uiteen). Wat opvalt is de gelijkenis tussen de ideeën van de (straat)kinderen en die van ons. Sommige van hun vertogen verwijzen eveneens naar anderen: van Catharina tot Jorge zijn de kinderen het erover eens dat het etiket 'van de straat' niet op hen van toepassing is. Ook zij denken dat het woord voor iets lelijks staat, hetgeen een reden kan zijn om zich er niet mee te willen vereenzelvigen. Wat deze kinderen doen verschilt niet wezenlijk van wat de instituties van kinderscherming doen, of antropologen. Zij deconstrueren een constructie ('Wat is een straatkind?'), en reconstrueren haar naar gelang hun eigen visies en behoeften van het moment ('ik niet!').

Uiteraard kunnen de reconstructies van straatkinderen verschillen van die van de hulpverlenende instanties, en ook verschuiven hun meningen in veranderende contexten. Oscar en Jorge, die ontkenden straatkinderen te zijn, verbleven in 1991 in de GAM, een opvangtehuis voor straatkinderen. Om het instituut binnen te komen moesten de kinderen zich bij de dienstdoende agent inschrijven waarbij ze hun leeftijd moesten opgeven, en de straat waar ze vandaan kwamen. Deze jongens zorgden er dus voor om door het instituut geaccepteerd te worden als 'van de straat', indien dat hun een slaapplek opleverde. Tegelijkertijd creëerden ze voldoende manoeuvreerruimte om een gemeenschappelijke identiteit met andere straatkinderen te ontkennen. Desidentificatie met de straatjeugd werd het duidelijkst uitgedragen door ruziezoeker Jorge. Zijn overtuiging dat de echte straatkinderen enkel de lijmsnuivers zijn is volledig te begrijpen als men weet dat Jorge in het dagelijkse leven geen lijm snuift maar het oplosmiddel *activo*.

Soms is de situatie echter zo wanhopig dat er geen ruimte is om te manoeuvreren: Crespo beantwoordde mijn plompe vraag met een betekenisvolle stilte. Zo een stilte die voor zichzelf spreekt brengt een waarheid aan het licht, die, daar zij even rauw als ontegenzeggelijk is, de potentie heeft het woordenspel te ontregelen. (Van de ontmoeting met Crespo staat mij nog goed bij dat ik even niet wist wat te zeggen.) Tenslotte zijn er nog de

jongens die zichzelf zonder schroom 'van de straat' noemen. Zij onderscheiden zich door het benadrukken van de positieve kanten van het straatleven, waarbij ze de indruk geven zich op de een of andere manier te bedruipen. Terwijl de eerste kinderen een behoefte voelden om te zeggen 'wij zijn niet wat wij lijken te zijn', zeggen deze kinderen min of meer 'wij zijn wat wij zijn, en wij bevinden ons onder je neus'. Maar tegelijkertijd komt het de jongens goed uit om zich voor te doen als straatkinderen, want als zodanig krijgen ze toegang tot tehuizen als *Casa Alianza*.

Op tien minuten lopen van Plaza Garibaldi bevindt zich in de straat Marroquí de al eerder genoemde ruïne. Op het dak en in het maanlicht discussieerde ik eens in het holst van de nacht met een stel kinderen die in 1991 allen behoorden tot de *banda* van Gari:

Joker (13 jaar): 'Of wij nu straatkinderen zijn? Ja en nee. We zijn wel straatkinderen omdat we bij de straat horen. Bij de vrijheid. Dat is het goede aan ons.'
Gloria (16): 'Vrij? Haha... de politie zorgt er wel voor dat we niet vrij zijn.'
Joker: 'En het andere... dat is het slechte. De zonde (*el vicio*), omdat we drugs gebruiken. Maar het zijn twee verschillende dingen.'
Lupe (12): 'Ik ben wel een beetje een straatmeisje. Want ik woon hier, bij de anderen, in de *banda*. Ik weet niet of ik daar trots op kan zijn. Maar ik ben wel trotser dan mijn zus. Die woont thuis en zegt dat het slecht is om hier te zijn. Maar ik wil en dus ga ik. Ik ben trotser dan zij. Ik begrijp de politie wel als ze achter ons aan zitten vanwege het snuiven. Maar alleen als we buiten snuiven. Ze zouden ons met rust moeten laten als we het binnen doen (in de ruïne)'.

Voor Joker, die op jonge leeftijd van huis was weggelopen en in 1991 bijna alle tehuizen van Mexico-Stad kende, representeert de straat positieve zaken waaronder een gevoel van vrijheid. Zelfs merkte hij eens op dat de straat zijn thuis was en de jongens van de *banda* zijn broers. Maar in de discussie geeft Joker ook aan dat de beperking van de vrijheid in de straatkinderen zelf is gelegen, daar zij vroeg of laat drugs gaan gebruiken. Anders dan Gloria, associeert Joker de straat niet meteen met de politie. Maar Joker was dan ook een jongen die niet als een dief bekend stond en ook niet in de jeugdgevangenis had gezeten.²⁶ Gloria daarentegen was in de gevangenis geboren, en had een belangrijk gedeelte van haar jeugd in het tuchthuis doorgebracht. Haar vriend, bij wie ze in 1991 al twee kinderen had, was een geharde straatcrimineel en zat ook regelmatig vast.

Voor Lupe representeert de beslissing om weg te lopen eer of 'trots', waarbij ze vindt dat zij zich van haar zuster onderscheidt. Ook de uitspraken van Lupe krijgen meer reliëf als ze gezien worden tegen de achtergrond van haar levensverhaal. Als klein meisje heeft Lupe met haar moe-

der vlak bij de ruïne kauwgom verkocht. Zo leerde ze al op vroege leeftijd de straatkinderen van Plaza Garibaldi kennen en werd door hen uitgenodigd te spelen en te stelen. Daarbij kreeg ze onderricht van een ervaren overvaller, bijgenaamd de *Mafioso*. Het meisje komt uit een kinderrijke familie waarvan alle zonen zich tot professionele delinquenten hebben ontwikkeld. Haar zus woont bij haar moeder, maar Lupe kijkt neer op haar promiscue gedrag ('net een hoer') en haar vele snuiven waardoor ze haar kinderen verwaarloost. Zelf heeft Lupe van kindsbeen af in het geheim gesnoven, omdat ze zich ervoor schaamde.

Omgaan met een geschonden identiteit

Tijdens in totaal meer dan drie jaar veldwerk heb ik een paar keer jongeren ontmoet die wanhopig op zoek waren naar hulp, en daarbij soms huilend zeiden 'van de straat' te zijn. Ze associeerden zichzelf dan met vuilnis en vonden dat ze niets waard waren. De tranen en zelfverachting leken op die momenten niet gefingeerd (zoals sommigen dat wel eens deden om aandacht te trekken), en in zulke crisissituaties kan waarschijnlijk wel gezegd worden dat de jongeren hun ellende verinnerlijkten. Na verloop van tijd werd de crisis verlicht, of wisten de jongens en meisjes zichzelf of elkaar er overheen te zetten. Dan waren ze rustig en maakten grapjes tot de volgende emotionele crisis zich aandienende. Maar ook waren er jongeren met langdurige depressies die enkel verlicht leken te worden door de zelfverdooving van het snuiven.

Jongens en meisjes die zichzelf voortdurend lieten gaan en veel huilden of zichzelf extreem verwaarloosden werden na verloop van tijd door de *banda* uitgestoten. In de codes van de groep moest het laten zien van zwakheden worden onderdrukt; zowel jongens als meisjes mochten 'zich niet openen' (*no abrirse*²⁷). Het zichzelf bestand maken, of het aanleren van gevoelens van onverschilligheid, vond een ideologische ondersteuning in de verborgen transcripten van de groep (cf. Scott 1990). Onder elkaar gaven de jongeren soms cynisch en provocerend commentaar op zichzelf en de samenleving die hen als straatkinderen behandelde.²⁸ Het woord 'straatkind' en al zijn synoniemen konden daarbij de status van een geuzennaam krijgen. Zo noemden de straatkinderen van het plein zich 'De bende van de vergeten kinderen' (*la banda de los olvidados*), een term die later werd overgenomen door de kleinere jongens van Marroquí. Regelmatig zongen ze een liedje van een Mexicaanse hardrock band, getiteld 'Kind zonder liefde' (*Niño sin Amor*). Andere groepen tooiden zich eveneens met namen die de rauwe werkelijkheid niet poogden te verfraaien (zo noemde de *banda* van Tacuba zich 'De bende van de lijmsnuivers'). Soms eigen- den ze zich daarbij de institutionele taal toe. Toen ik eens met twee

jongens van twaalf jaar de metro nam, wachtten ze tot de deuren van de overvolle wagon zich sloten en spuugden en sloegen tegen de ruiten. Tegen de geschrokken en kwade passagiers riepen ze dat zij 'de ondeugende lijmsnuivers' (*los chemos cábulas*) waren, en ook 'de kinderen van niemand' (*los hijos de nadie*). Deze laatste kreet kwam oorspronkelijk uit de campagnes voor fondsenwerving van een christelijke liefdadigheidsorganisatie.

De jongens van het plein noemden zich soms 'De anonieme dieven', een zinspeling op de zelfhulpgroepen van de Anonieme Alcoholisten en de Anonieme Drugverslaafden.

Duidelijk hoorbaar mompelde Oscar (een Tacuba jongen van zeventien): 'ik ben een vervloekte hond van mijn verdomde, hoerige teef van een moeder. Vuilnis ben ik. Niets waard. Ik zwerf enkel door de straten. Een gore hoerige zwerver van mijn hoerenmoeder.' Hij zei het zoveel keer en zo snel dat het leek alsof hij de tekst uit zijn hoofd kende. Later legde hij uit dat hij het 'zomaar' zei, 'om te eikelen' (*por culero*), en dat hij 'alleen maar therapie aan het bedrijven was' (*puro terapiando*). Hij zei 'alleen maar de spot te drijven met alle therapieën'.

Oscar probeerde de symbolische zelfmoordaanslagen te neutraliseren door mij, maar misschien nog meer zichzelf, te overtuigen dat hij de spot dreef met therapie. Maar het gebeurt vaker dat de jongens de symbolen van straatkinderen met de bijbehorende negatieve betekenissen omarmen. Veel jongens hebben bijvoorbeeld bijnamen als 'Duivel' of 'Satan', 'De Gek' of 'De Viezerik'. De betekenis blijft negatief, maar er wordt wel een nieuwe betekenislaag toegevoegd, zoals het volgende voorbeeld uit Tacuba laat zien:

Samen met Héctor alias 'De Gek' (19) ga ik op zoek naar ontsmettingsmiddelen om de jaap in zijn hand te behandelen. Vier van zijn vrienden drentelen achter ons aan. Hij vertelt dat hij met een fles is opengesneden in een 'gevecht van de straat' (*lucha callejera*). Als ik vraag wat dat betekent, kijkt hij me even aan. 'Je wilt weten wat dat is, Roy, van de straat? Nou, dat zal ik je even laten zien.' Hij houdt een passerende voorbijganger aan, en met zijn allen staan de jongens om hem heen. Ze wisselen wat woorden, en de voorbijganger woelt in zijn broekzak en laat een paar peso's zien. Héctor graait ze weg, en wil meer.

In de cultuur van geweld, die Tacuba evenzeer kenmerkt als Plaza Garibaldi, blijft het slecht een jongen van de straat te zijn terwijl het tegelijkertijd positief beoordeeld wordt. Het kwaad van de straat is voor Héctor aantrekkelijk, want het is zijn manier om te laten zien dat zijn leven menens is en geen kinderspel. Héctor meent dat hij gemeen is (cf.

J. Katz 1988, 99-102), dat wil zeggen dat hij de macht heeft om te overweldigen en bereid is deze macht te gebruiken.

Het volgende gesprek vond plaats tussen de *banda* van de terpentine-snuivers van het busstation Tasqueña. Het laat zien hoe de jongens van de *banda* het kwaad van de straat niet alleen ervaren, maar het zich ook toe-eigenen. Daarbij nemen ze de omweg van de onverschilligheid (cf. Schuyt 1995, 151-5):

Lucho (17): 'Vinden jullie dan niet dat alle mensen gelijk zijn? Allemaal ademen we, we eten en poepen, en we hebben ook onze problemen. Ik vind het niet juist dat ze ons straatkinderen noemen. En als we wel van de straat zouden zijn, dan zouden we het allemaal moeten zijn, want iedereen loopt over straat.'

Pérez (17): 'Maar iemand die van de straat is, die al jaren op de straat leeft die zegt: "Nou en?" Die kan het geen flikker schelen wat de mensen tegen hem zeggen (*le vale madre*).'

Lucho: 'Maar vind je het dan niet erg dat de mensen je een straatkind noemen?'

Pérez: 'Jawel, en daarom vertel ik dat ze op moeten rotten (*se las miento*). Maar ja, sommige mensen vallen me aan omdat ik een verdomde verslaafde (*pinche vicioso*) ben, en een geperverteerde viezerik (*majadero*) want ik knijp de meisjes op straat in hun billen.'

Lucho: 'En jij, Wildejongen, ben jij een straatkind?'

Wildejongen (12): 'Ja. Want ik heb geen thuis en ik leef op straat... Ik bedoel, niet alle mensen leven ook op de straat. Straatkinderen, dat zijn wij die geen thuis hebben en die alles gebruiken. Dat is een straatkind.'

Een jongen als Lucho is nog radicaler in zijn deconstructionisme dan veel antropologen. Net als Lupe van Marroquí benadrukte hij constant dat de rechten van straatkinderen worden geschonden. Natuurlijk, net als Lupe, kende Lucho verschillende antropologen en straathoekwerkers met wie hij over deze thema's sprak; en het lijdt geen twijfel dat hij door hen is beïnvloed. Maar tegelijkertijd was er bij Lucho, net als bij Lupe, een voedingsbodem voor deze ideeën en hij vond zelf de woorden om ze uit te drukken. Wat ook een rol speelde was, net als bij Lupe, dat Lucho plannen had om de *banda* te verlaten.

Pérez en Wildejongen lijken een andere voedingsbodem te hebben. Pérez vertelde vóór dit fragment over de mishandelingen door zijn vader, het weglopen, zijn voornemens om nogmaals naar een tehuis te gaan of anders opnieuw therapie te volgen, de mishandelingen die hij te verduren kreeg in de jeugdgevangenis, en over zijn agressie bij het lijmsnuiven. Deze jongen lijkt de trauma's en de frustraties van zijn kindertijd te neutraliseren met onverschilligheid jegens anderen. Wildejongen daarentegen had vlak vóór het fragment categorisch ontkend drugs te gebruiken, daarna toegegeven toch te snuiven, en gezegd dat het stoppen ermee enkel van God af-

hangt. Toen riep hij uit dat 'de stad der lijmsnuivers geholpen moet worden' door het verbieden en vernietigen van lijm, terpentine en *activo*. Ook Wildejongen lijkt de frustraties om te vormen tot onverschilligheid: jegens zichzelf en zijn lichaam dat langzaam desintegreert. In de betekenis van straatkinderen maakt voor Pérez en Wildejongen de onverschilligheid het verschil uit.

Noten

* Voor commentaar op eerdere versies van dit artikel ben ik dank verschuldigd aan Jojada Verrips, Dick Papousek en de redactie van AST, met name Kitty Verrips en Geert de Vries. Ook Anton Blok, Johannes Fabian, Paul van Gelder, Ferdinand de Jong en Bonno Thoolen van Velzen gaven waardevolle suggesties. Speciale dank gaat uit naar Raquel Alonso López, de beste straatetnografe van Mexico en omstreken, met wie ik het materiaal heb verzameld en uitvoerig besproken.

1. Het Internationale Jaar van het Kind (1979) werd door de Verenigde Naties opgedragen aan gehandicapte, straat en werkende kinderen. In het actie-jaar 1986 bestond UNICEF 40 jaar, voerde de ILO opnieuw campagne tegen kinderarbeid en werd de internationale NGO CHILDHOPE opgericht (met straatkinderen als doelgroep). (Mondelinge informatie Sjef Teuns.)

In deze jaren zien de eerste studies naar straatkinderen het licht, veelal uitgevoerd door de internationale bureaucratieën van kinderbescherming en vaak met het doel de publieke opinie te beïnvloeden ('het doorbreken van de muur van stilte'). Een bekend voorbeeld is Agnelli (1986). Ondanks de soms wat gezwollen retoriek van de internationale organisaties hebben hun acties wel degelijk effect gesorteerd. De stroom van informatie over straatkinderen is in zowel Nederland als Mexico

ontegengesteld toegevoegd. Ook werden op ministeries 'speerpunten' geformuleerd en werd geld vrij gemaakt voor onderzoek naar straatkinderen; vanaf het eind van de jaren tachtig worden dan ook met de regelmaat van de klok conferenties over straatkinderen georganiseerd. Toch zijn de acties niet enkel ten bate geweest van de zaakwaarnemers van (straat)kinderen. Sinds 1979 wordt in Mexico 30 april gevierd als Dag van het Kind, met gratis eten en evenementen voor schoolkinderen. Ook voor de straatkinderen is 30 april belangrijk. De dag wordt in tehuizen en jeugdgevangenissen gevierd. Grote aantallen jeugdigen worden dan uit de gevangenis gelaten, als ze zich goed gedragen hebben en hun straf hebben uitgezeten.

2. Plaza Garibaldi is met name zo beroemd vanwege de vele *Mariachi* die feestelijke, Mexicaanse muziek spelen. Ze zijn te onderscheiden aan hun zwarte kostuums, de zilveren versieringen aan de zijkant van de benen en op de borst, en de grote ronde *sombreros* (idealiter van het type *charro mexicano*). Meestal spelen ze in een ensemble van verschillende instrumenten (trompet, gitaar, viool, bas en zang). De muzikanten spelen veel op feesten en trouwpartijen; het woord *Mariachi* is waarschijnlijk afgeleid van het Franse *marriage*.

3. In Mexico-Stad moeten in het verleden groepjes op straat slapende kinderen,

in lompen gekleed en op blote voeten, echter geen ongewone tafereelen zijn geweest zoals blijkt uit een foto van krantenverkopertjes in 1920 (Casasola 1992, foto 49).

4. In haar studie over de Mexicaanse jeugdgevangenis schrijft Azaola (1990) dat vanaf 1877 jongens naar het toenmalige *Dirección de Beneficencia* werden gebracht om in een gezonde rurale omgeving 'gecorrigeerd' te worden. Vanaf circa 1930 brachten families hun jongens ook naar het instituut (die dan *Tribunal para Menores* heet) omdat ze thuis niet meer te houden waren. Pas in 1929 omschreef een Mexicaanse professor de straten als 'collectieve scholen van immoraliteit omdat daar de gevaarlijke vriendschappen worden verworven en de grootste fouten worden begaan door bedelaars, zwervers, zondigen, vuilrapende kinderen, schoenpoetsers, lotterijverkopers enzovoort' (Lima geciteerd in Azaola 1990, 62).

Begin jaren veertig zijn enkele informanten van Oscar Lewis straatkind geweest (zonder zichzelf zo te noemen). In *The Children of Sánchez* vertelt Roberto uitgebreid over zijn straatleven met weglopen, vechtpartijen en overvallen; ook schept hij op over zijn omzwervingen als 12-jarige 'kid adventurer' door Veracruz (Lewis 1963, 75-9). Interessant is zijn ontmoeting met Baltasar, de tweede man van Roberto's zus Marta, die eveneens al zwervend was opgegroeid (*ibid.*, 459). Roberto en zijn zwager wisten wat voor vlees ze in de kuip hadden: 'I never thought Baltasar was a bad fellow, but he had lived as much as I, and between two sharp adventurers, there is little trust' (*ibid.*, 393).

De fascinatie voor de straatjeugd gaat even ver terug. Zo documenteren de films *Los Olvidados* (Bunuel 1950), *Ratas de la Ciudad* (Trujillo 1984) en *Mama Calle* (Laan 1990) op een soms

etnografische manier het leven van de ontspoorde jeugd in Mexico-Stad. Rond de eeuwwisseling publiceerde de Mexicaanse dichter Salvador Díaz Mirón het fraaie *Paquito*. In dit gedicht wordt een jongetje bezongen die op het graf van zijn moeder zweert geen ondeugende streken meer uit te halen. Zijn vader, die verkeert bij 'de mannen die de schuld hebben,' houdt niet van de jongen en mishandelt hem regelmatig. Het in lompen geklede jochie stroomt vuilnisbakken af en overnacht in zijn eentje 'in donkere hoeken/ waar de honden spoken zien en janken,/ en waar de ratten bijten en de stenen steken'. In het repeterende refrein brengt Díaz Mirón de onverschilligheid jegens het kinderleed onder woorden: 'En een onbewogen hemel/ ontvouwt zijn ronding' (Díaz Mirón 1991, 115-7).

5. Terwijl het NRC en *De Telegraaf* het hebben over één, twee of drie miljoen straatkinderen in Mexico-Stad, meldt *Vrij Nederland* (2-5-1992, 86) het bestaan van 'honderdduizenden stelende, schietende en lijmsnuivende straatkinderen' die allemaal 'rondzwerven.' Agnelli noemt het 'officiële' cijfer van 200.000 (1986, 34). Een publikatie van de NOVIB noemt maar liefst drie verschillende cijfers: 'ongeveer een miljoen (leven) op straat', 'in totaal zo'n drie miljoen (werken) op straat', 'volgens de gegevens van UNICEF (...) leven of werken in de straten van Mexico-Stad (...) ongeveer 60.000 kinderen' (Van der Wal *et al.* 1991, 127, 133 en 134). In geen van deze publikaties wordt de term 'straatkind' nader gespecificeerd.

In de Mexicaanse media is een soortgelijke verwarring te constateren. De Mexicaanse NGO CEMEDIN stelt in haar uitgaven 'straatkinderen' gelijk met 'extreem arme kinderen', en telt er alleen al in Mexico-Stad zes miljoen (Bárcena 1990, 2), cijfers die door de krant *La Jornada* zijn overgenomen (30-04-1990, p.27). De

Mexicaanse *The News* doet het rustiger aan, en houdt het op één miljoen (30-04-1990, 2). Maar de krant *Excelsior* meldt 'een toename van het aantal straatkinderen' en noemt het 'officiële bestaan van 68.000 "kinderen van de straat"' (6-1-1990, 1). Enkele maanden later spreekt dezelfde krant van 5.000 'zonen van de straat' of 'bedelaarskinderen' (*Excelsior* 26-3-1990). De officiële schatting door Unicef van het aantal 'minderjarigen in een buitengewone situatie' bedroeg in 1990 precies 5.501.312 voor geheel Mexico (López Echeverri 1990, 20). Eind 1991 echter telde de Commissie voor de Studie van Straat Kinderen 10.152 kinderen 'op' de straat en 1.020 kinderen 'van' de straat (COESNICA 1992, 21). Sindsdien wordt het 'officiële' aantal straatkinderen vaak gezet op het totaal van 11.172.

6. Zo komt in het *NRC*-artikel van 14 juli 1990 een hulpverlener aan het woord die aan de weglopertjes 'een grote psychologische resistentie' toekent, en hen omschrijft als 'het meest geëvolueerde deel van de marginale bevolking'. Om de uitlatingen van de psycholoog te begrijpen moet men weten dat de man de oprichter was van de niet-gouvernementele organisatie *Desarrollo Comunitario Infantil*, een NGO die tot 1991 of 1992 heeft bestaan. Zoals uit de naamgeving blijkt ('Kindergemeenschapsontwikkeling') was de ideologie van deze organisatie gericht op participatie en *empowerment*. De NGO had bijvoorbeeld geen tehuizen. Om zichzelf in de markt te prijzen moest deze NGO wel de sterke en positieve kanten van straatkinderen onderstrepen.

Het begrip 'verfraaiing' dat ik hier hanteer vertoont parallellen met het woord *prettification* dat Voeten (1996) gebruikt in zijn studie naar tunnelmensen in New York. Voor een analyse van participatiediscours, hulpverlening en verfraaiing zie

Gigengack 1996.

7. Zie met name de Zuid-Afrikaanse onderzoekstraditie waar men zowel de kwetsbaarheid als de veerkracht van straatkinderen tracht te expliciteren: Scharf *et al.* 1986, Swart 1988 en 1990, Schurink *et al.* 1993, Swart-Kruger *et al.* 1994, Donald *et al.* 1996.

8. Vergelijk het veel geciteerde artikel van Ennew uit 1986, en het invloedrijke boek van Aptekar uit 1988. Beide auteurs pretenderen 'feit en fictie' van elkaar te scheiden. De mythe dat de mythen over straatkinderen door alwetende antropologen kunnen worden ontmaskerd gaat helemaal een eigen leven leiden als ze elkaar gaan roemen om hun mythe-doorbrekende capaciteiten (zie bijvoorbeeld Ennew over Aptekar in Ennew 1994b, 175).

9. De term 'ingewijde' is ontleend uit de Nederlandse vertaling van Goffman's *Stigma*. In het origineel schrijft Goffman over 'the "wise"' (1963, 28), individuen die zelf niet gestigmatiseerd zijn maar die door ervaring en empathie tot op zekere hoogte in het intieme leven van de gestigmatiseerden kunnen doordringen. (In het Engels zouden we in dit verband over *street wise* kunnen spreken.) Vergelijk Rosenthal 1991, 110-1.

10. 'De taal van de geheimhouding', in de context waar Bellman (1984) over schrijft wellicht een betere vertaling van *the language of secrecy*, mist de speelse connotatie van 'geheimzinnigheid'. Aan de gezichten van de jongens en meisjes was vaak het plezier af te lezen bij het zwijgen over de eigen zwakheden, delinquentie en ondeugende streken.

11. De term *street life cycle* is gemunt door Fleisher (1995). Tussen de 'bedelaars en dieven' in Seattle onderscheidt hij kinderen, adolescenten, jonge volwassenen en veteranen.

12. Vergelijk Ennew & Milne 1989, 58 over de piramide die van boven naar

beneden de volgende categorieën kent: kinderen in families, kinderen 'op' de straat, kinderen 'van' de straat, en verlaten kinderen.

13. Hoewel de omschrijving van de categorie 'kinderen in gevaar' (*niños en riesgo*) in de hulpverleningsliteratuur vaak onduidelijker is dan in de opvattingen van de straathoekwerkers, vergelijk López Echeverri 1990, 18 en 24, en Rivera de Tarrab 1991, 42.

14. In 1991 was op Plaza Garibaldi gedurende korte tijd een experiment aan de gang met geïnstitutionaliseerde schoenpoetsters. Zij kregen een *tarjeta* van een door de regeringspartij PRI gedomineerde associatie van schoenpoetsters. Het waren alleen jongens van boven de 12. Ze werkten overdag en gingen gekleed in een donkerblauw uniform.

15. De zich prostituerende straatjongens moeten onderscheiden worden van de jongensprostitués die op straat rondhingen. Van deze laatsten waren er enkelen op Plaza Garibaldi. Zij opereerden bijna altijd alleen, waren voor mij moeilijk benaderbaar en slaagden erin zich 'onzichtbaar' te maken. Ze gingen niet om met de straatkinderen en werden door hen niet als *banda* beschouwd. Ook gingen ze beter gekleed. Op Plaza Garibaldi leek veel jongensprostitutie daarom in een ander circuit plaats te vinden dan in de *banda*. Dit in tegenstelling tot enkele andere zones waar straatkinderen samengroepden, met name bij Metro Hidalgo en Metro Insurgentes.

16. Opgemerkt moet worden dat de term 'in gevaar' (*en riesgo, at risk*) hier enkel gebruikt wordt omdat men dat in het soms wat moralistische jargon van de hulpverlening ook doet, en ik de conceptuele verwarring in de studie van straatkinderen niet nog groter wil maken dan zij al is. Het moge duidelijk zijn dat alle arme kinderen in een land als Mexico onaanvaardbare risico's lopen, of ze nu

wel of niet 'op' of 'van' de straat leven. 17. De 15de verjaardag van een meisje is voor Mexicanen een belangrijke gelegenheid (*quince años*), die uitbundig gevierd dient te worden, ook en vooral door de armen. Op het feest gaat het meisje gekleed in een soort bruidsjurk, en wordt zij officieel door de vader aan de samenleving gepresenteerd als een *señorita*: een meisje op weg vrouw te worden, en daarmee impliciet seksueel veroverbaar. Ook dankt de vader God dat zijn dochter de adolescente leeftijd heeft bereikt.

18. Het is de verdienste van Pogolotti (1978) geweest om de Mexicaanse bellettrie na te pluizen op levendige beschrijvingen over armoede. Zijn boek rangschikt fragmenten van bekende of vergeten schrijvers (waaronder Oscar Lewis) naar thema's zoals arme wijken, kinderen, alleenstaande moeders, *machismo*, prostitutie, bedelaars, de onderwereld en het gevang, alcoholisme en drugs, de doden en de dromen. Een mooi citaat uit 1818 komt van Joaquín Fernández de Lizardi, patriarch van de Mexicaanse literatuur: 'Zie je niet die massa van morsige en werkschuwe jongens die de hele dag door de straten zwerven? Ben je niet op elke pas een troep zwervers tegengekomen die... tikkertje aan het spelen zijn op hoeken en pleinen? (...) Ben je niet geschokt geweest toen je wezentjes van vier en vijf jaar zag vragen om aalmoezen?' (geciteerd in Pogolotti 1978, 116). Verder zijn vondelingen voor de 18de eeuw ondermeer gedocumenteerd door Avila Espinosa (1994, 265-311).

19. Hoezeer de laatste jaren het leven in de Amerikaanse binnensteden met crack zijn veranderd is uitvoerig gedocumenteerd. Ook daar zijn sinds circa 1980 grote veranderingen gaande met betrekking tot genderdynamiek en de opkomst van baby's. Vergelijk Iniciardi *et al.* 1993, Fleisher 1995 en Bourgois 1996.

20. Zo vindt López Echeverri (1990, 28)

dat de directe oorzaken van 'kinderen in buitengewoon moeilijke omstandigheden' (waaronder hij ook de kinderen van de straat verstaat) gelegen zijn in de 'familie in crisis' die gekenmerkt is door zaken als verlies van het respect voor het sacrament, armoede, afwezigheid van de vader en ongehuwd moederschap, prostitutie, alcoholisme, fatalisme, *machismo*, promiscuïteit en beperkte toegang tot scholing.

21. De *chavos banda* lijken in een aantal opzichten op sommige *youth gangs* zoals die voor de Verenigde Staten uitgebreid zijn gedocumenteerd: ze opereren op een beperkt territorium dat vaak bestaat uit één straat of zelfs één blok (vandaar de associatie met 'eilanden in de straat' Jankowski 1991); ze vormen een collectief dat zichzelf als zodanig beschouwt en benoemt; ze onderhouden gespannen maar hechte bindingen met de gemeenschap waarin de *chavos banda* zich bevinden en waaruit ze voortkomen; ze hebben ervaringen met druggebruik en delinquentie en daardoor ook vaak aanvaringen met politie en justitie. Voor overzichtsartikelen zie Schuyt 1995, 136-50, Van Gemert 1995, 69-90, en vooral de bundel *Gangs in America* (2de ed. Huff 1996).

22. En wel in mijn dissertatie *Banda: Everyday Life and Death of Mexico City Street Children and Their Communities, 1990-1996*.

23. In de taxonomie is uitgegaan van dichotome criteria, terwijl er bijna altijd sprake was van een scala aan mogelijkheden. Zelfs het criterium van dood of levend is niet helemaal dichotoom. Kinderen die door het snuiven van petrochemische middelen langdurig gedrogeerd waren werden 'zombies' of *zonzos* genoemd: wezens die zich ophielden tussen deze en de andere wereld.

24. Vergelijk de bevindingen van Cunningham (1991) voor de representatie van

en hulpverlening aan straatjongetjes in het 19de eeuwse Londen, en Bellingham (1990) voor New York in dezelfde periode.

25. Zo meent de Britse antropologe Jo Boyden (1990, 191): 'For many people the street child is the embodiment of the untamed feral child; an outcast whose very existence threatens social chaos and decline.' In een artikel over straatkinderen in Khartoum schrijft de vroegere vertegenwoordiger van UNICEF, Cole P. Dodge, dat hulpverlening bereikt heeft dat 'the societal stereotypes of street boys as hooligans are being broken down' (Dodge 1991, 107). Peter Taçon, de vroegere directeur van CHILDHOPE, zegt over de hindernissen die in de naam van straatkinderen genomen moeten worden: 'First of all, there appears to be an underlying prejudice against, and false image of, working and street children. While those who work directly with these youngsters generally see them as admirable survivors, future leaders, and even heroes in their struggle against an unjust world, the vast majority of the general public tends to view them with disregard, fear and rejection' (Taçon 1991, 97).

26. In 1994 en 1995 deed Joker soms dienst als uitkijkpost bij roofovervallen van de *banda*. Hij cirkelde dan rond de jongens en de meisjes met hun slachtoffer, en waarschuwde als er politie verscheen. Eén keer, toen hij zag dat mijn vriendin en ik de overvallen gadesloegen, was Joker zo beschaamd dat hij het slachtoffer, die door de *banda* zo ongeveer van alles dat enige waarde had ontdaan was, zijn schoenen teruggaf. In 1996 zat Joker in de gevangenis, op beschuldiging van een diefstal die hij volgens de geruchten op het plein niet had gepleegd. Hij telde er de dagen en dacht met nostalgie terug aan Plaza Garibaldi.

27. Het 'zich niet openen' of gesloten-

heid is een preoccupatie die in veel Mexicaanse groepen is te vinden, en die ook in de literatuur uitvoerig is bestudeerd (voor recente verwijzingen zie Melhuus 1996, 240 ff.). Veelal wordt de geslotenheid geassocieerd met *machismo*, de overtuiging dat mannen moeten 'openen' (penetreren) terwijl ze zelf 'gesloten' blijven (en dus niet geopenetreerd worden). Bij de *banda* verwijst het 'zich niet openen' meestal naar de capaciteiten van zwijgen en zelfverdediging. Ook de

banda vrouwen eigenen zich deze *machismo* noties, die per slot van rekening ontleend zijn aan het manlijke lichaam, toe. Soms steken ze de mannen openlijk en provocerend naar de kroon, waarbij ze kunnen uitroepen dat ze meer *verga* ('pik') zijn dan de *vergas* ('pikken').

28. Zie ook Alonso López (1996). "'Ze minachten ons omdat we arm zijn!'" ('*¡Nos desprecian porque somos pobres!*') is een uitlating van Joker van Plaza Garibaldi.

Literatuur

- Adler, Patricia (1985), *Wheeling and Dealing*. New York: Colombia University Press.
- Agnelli, S. (1986), *Street Children: A Growing Urban Tragedy. A Report for the Independent Commission on International Humanitarian Issues*. London: Weidenfeld and Nicholson Ltd.
- Alonso López, Raquel (1996), '*¡Nos desprecian porque somos pobres!*' *Desarrollo de un estilo de vida en los espacios públicos: Las bandas de niños y jóvenes de Garibaldi y Casa de Todos*. Ongepubliceerde scriptie. México D.F.: UNAM, Facultad de Psicología.
- Aptekar, Lewis (1988), *Street Children of Cali*. Durham and London: Duke University Press.
- Aptekar, Lewis (1994), *Street Children in the Developing World: A Review of Their Condition Cross Cultural Research*. Vol. 28 No. 3, August 1994 195-224. SAGE Publications, Inc.
- Avila Espinosa, Felipe 'Los niños abandonados en la Casa de Niños expósitos de la ciudad de México: 1767-1821', in: *La familia en el mundo iberoamericano*. Comp. Gonzalbo Aizpuro & Cecilia Rabell. México: Instituto de Investigaciones Sociales (UNAM).
- Azaola, Elena (1990) *La Institución Correccional en Mexico: Una Mirada Extraviada*. México: Siglo XXI en coedición con CIESAS.
- Barcena, Andrea (1990), *Los Niños de la Calle: Una Nueva Raza Dulce de Acero y Cristal, Infancia*, no. 3. México: CEMEDIN.
- Barry, Tom (1992), *Mexico: A Country Guide*. Ed. Barry. Albuquerque: Resource Center.
- Bellingham, Bruce (1990), *Waifs and Strays: Child Abandonment, Foster Care, and Families in Mid-Nineteenth-Century New York*, in: Peter Mandler (ed.) *The Uses of Charity: The Poor on Relief in the Nineteenth-Century Metropolis*. Philadelphia: U.P.P., 123-160.
- Bellman, Beryl L. (1984), *The Language of Secrecy*. New Brunswick: Rutgers U.P.
- Bourgois, Phillippe (1996), *In: Search of Respect: Selling Crack in el Barrio*. Cambridge: University of Cambridge Press.

- Boyden, Jo (1990), *Childhood and the Policy Makers: A Comparative Perspective on the Globalization of Childhood*, in: James & Prout (eds.) *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: The Falmer Press. 184-216.
- Casasola, Agustín V. (1992), *Agustín V. Casasola*, Collection Photo Poche No 52. Paris: Centre National de la Photographie.
- Cohen, Anthony P. (1993), *The Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.
- COESNICA (Commission for the Study of Street Children) (1992), *Mexico City: Street Children Study*, Executive summary. México: Departamento del Distrito Federal (DDF).
- Cunningham, Hugh (1991) *The Children of the Poor*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Díaz Mirón, Salvador (1991), 'Paquito' in *Antología de Poesías Populares*, Tomo I. Sel. G. Ibañez & M. México: Editorial Universo. 115-7.
- Dodge, Cole P. (1991), Among Survivors: Street Kids in Khartoum, in: *Protecting Working Children*. London: Zed Books Ltd. Pp. 99-108.
- Donald, D., J. Wallis & A. Cockburn (1996), An exploration of meanings: Tendencies towards development risk in a group of South African Street Children, *Abstracts* p. 267. Paper presented at the XIth International Congress on Child Abuse and Neglect, Dublin.
- Douglas, M. (1966), *Purity and Danger*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ennew, Judith (1986), Children of the Street, *The New Internationalist*, pp. 3-4.
- Ennew, Judith (1994a), Parentless Friends: A Cross-Cultural Examination of Networks among Street Children and Street Youths, in: S. Nestman & K. Hurrelman (eds.) *Social Networks and Social Support in Childhood and Adolescence*. London: De Gruyter.
- Ennew, Judith (1994b), *Street and Working Children*. London: Save the Children.
- Ennew, Judith & Milne, Brian (1989), *The Next Generation*. London: Zed Books.
- Felsman, J. Kirk (1989), Risk and Resiliency in Childhood: The Lives of Street Children, in: Timothy F. Dugan & Robert Coles (eds.) *The Child in Our Times: Studies in the Development of Resiliency*. New York: Bruno/Mazel, Inc.
- Fleisher, Mark S. (1995), *Beggars and Thieves*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Gemert, Frank van (1995), Amerikaanse gangs en Nederlandse jeugdbendes, in: E.B.M. Rood-Pijpers (ed.) *Preventie van jeugdcriminaliteit in een grote stad*. Arnhem: Gouda Quint. 69-105.
- Gigengack, Roy (1992), On 'Street Children' and Policy in Mexico: A First Exploration, Contribution to the Second International Conference on Children's Ombudswork *Towards the Realization of Human Rights for Children*. Amsterdam, 22-24 januari 1992.
- Gigengack, Roy (1994), Social Practices of Juvenile Survival and Mortality: Child Care Arrangements in Mexico City, *Community Development Journal*, Volume 29 No 4: Latin America Special Issue. 380-93.
- Gigengack, Roy (1996), Over participatie en activisme: Kanttekeningen bij het confereren over straatkinderen, *Derde Wereld*, jrg.15, nr.2. 101-7.

- Glauser, Benno (1990), *Street Children: Deconstructing a Construct*, in: James & Prout (eds.) *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: The Falmer Press. 138-157.
- Goffman, Erving (1963), *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc. (Ned. vert.: *Stigma: Aantekeningen over het omgaan met een geschonden identiteit*. Vert. door G.J. Johannes. Utrecht: Bijleveld.)
- Iniciardi, James A., Dorothy Lockwood & Anne E. Pottieger (1993), *Women and Crack-Cocaine*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Huff, C. Ronald (1996), *Gangs in America: Second Edition*. Ed. Huff. London: SAGE.
- Jankowski, Martín Sánchez (1991), *Islands in the Street: Gangs and American Urban Society*. Berkeley: University of California Press.
- Katz, Michael B. (1988), *The Undeserving Poor*. New York: Pantheon Books.
- Katz, Jack (1988), *Seductions of Crime*. New York: Basic Books.
- Knipe, Ed (1995), *Culture, Society and Drugs*. Illinois: Waveland Press Inc.
- Lewis, Oscar (1963), *The Children of Sánchez*. New York: Vintage Books.
- López Echeverri, Ovidio (1990), *Menor en Situación Extraordinaria*. México: UNICEF.
- Melhuus, Marit (1996), Power, Value and the Ambiguous Meanings of Gender, in: M. Melhuus & K. Stølen (eds.) *Machos, Mistresses, Madonnas: Contesting the Power of Latin American Gender Imagery*. London/New York: Verso. 230-59.
- Pogolotti, Marcelo (1978), *Los pobres en la prosa mexicana* ('De armen in het Mexicaanse proza'). Prólogo y selección de M. Pogolotti. México: Editorial Diógenes.
- Reuter, Peter (1983), *Disorganized Crime*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Rivera de Tarrab, Beatriz (1991), Menor en situación extraordinaria, in: Patrick Staelens (Comp.) *La Problemática del Niño en México*. México: Casa Abierta, Unicef, OIT. 41-7.
- Rosenthal, Rob (1991), Straighter From the Source: Alternative Methods of Researching Homeless, *Urban Anthropology*. Vol. 20, No 2, 109-26.
- Schärf, W., M. Powell & E. Thomas (1986), Strollers - Street Children of Cape Town, in: Burman & Reynolds (eds.) *Growing Up in a Divided Society*. Johannesburg: Ravan Press.
- Schurink, E. & W. Schurink (1993), *Zula: The World of Street Children*, in: W. Schurink (ed.), *Street Children*. Pretoria: Human Sciences Research Council.
- Schuyt, C.J.M. (1995), De omweg van de onverschilligheid, in: Idem, *Tegendraadse Werkingen*. Amsterdam: Amsterdam U.P. Pp. 136-55.
- Scott, James P. (1990), *Domination and the Arts of Resistance*. New Haven: Yale U.P.
- Spradley, James P. (1970), *You Owe Yourself a Drunk: An Ethnography of Urban Nomads*. Boston: Little, Brown and Company.
- Swaan, A. de (1988), *In Care of the State*. Cambridge: Polity Press.
- Swaan, A. de (1992), Are Poor Children Enough of A Nuisance? Reflections on the Spread and Stagnation of Collective Arrangements for Child Care, in: Idem, *Two Pieces*. Amsterdam: Spinhuis.
- Swart, Jill (1988), Community and Self-Perceptions of the Black South African Street Child, in: *Symposium on Theory and Practice: Street Children of the Third World*. Amsterdam: Caritas Neerlandica and Universiteit van Amsterdam.

- Swart, Jill (1990), *Malunde: The Street Children of Hillbrow*. Johannesburg: Witwatersrand U.P.
- Swart-Kruger, Jill & David Donald (1994), Children of the South African Streets, in: Dawes & Donald (eds.) *Childhood & Adversity*. Claremont (South Africa): David Philip Publishers Ltd.
- Taçon, Peter (1991), A Global Overview of Social Mobilisation on Behalf of Street Children, in: *Protecting Working Children*. London: Zed Books Ltd. Pp. 87-98.
- Unicef (1990), *Straatkinderen*. Den Haag: UNICEF - Nederland. Brochure FP23, 4 pp.
- Voeten, Teun (1996), *Tunnelmensen*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas.
- Wal, Geke van der (1991), *Mexico-Stad: Een Literaire Verbeelding*. Den Haag: KIT/NOVIB.
- Ward, Peter (1990), *Mexico-City: the Production and Reproduction of an Urban Environment*. London: Belhaven Press.
-